

Onderzoek Den Haag Seniorvriendelijke Stad 2022

Integrale Rapportage Ouderenpanel

© 2023 De Haagse Hogeschool

De Haagse Hogeschool
Johanna Westerdijkplein 75
2521 EH Den Haag
www.dehaagsehogeschool.nl

Auteurs:

J. Dikken
W.H. van Staalduinen
J. van Hoof

In samenwerking met Kennisplatform Seniorvriendelijk Den Haag

Den Haag, september 2023

Deze studie is uitgevoerd als onderdeel van het project City&Co:
Older Adults Co-Creating a Sustainable Age-friendly City
JPI projectnummer 99950200

Dit project is gefinancierd door Regieorgaan SIA (UTC.01.1), als onderdeel van ERA-NET Cofund Urban Transformation Capacities (ENUTC), dat mede is gefinancierd door het programma Horizon 2020 van de Europese Unie (Grant Agreement No. 101003758).

Vormgeving: Dienst Onderwijs, Kennis & Communicatie

ISBN 9789083249155

Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International (CC BY-NC-ND 4.0)

INHOUD

1	Inleiding	6
2	Methodologie	8
	2.1 Meetinstrument Age-Friendly Cities and Communities Questionnaire (AFCCQ)	9
	2.2 Rekrutering respondenten Ouderenpanel	13
	2.3 Statistiek	15
3	Bevindingen Stadsenquête seniorvriendelijkheid Den Haag 2020-2022	16
	3.1 Resultaten op gemeenteniveau	17
	3.2 Resultaten per stadsdeel (niet representatief)	20
	3.3 Resultaten subgroepen	21
	3.3.1 Zorg aan huis 2020-2022	22
	3.3.2 Chronische ziekte of aandoening 2020-2022	22
	3.3.3 Gebruik van rollator of rolstoel 2020-2022	23
	3.3.4 Financiële situatie 2020-2022	23
	3.4 Clusters van Haagse ouderen	23
	3.5 Reflectie op resultaten	26
	3.6 Mogelijke impact op gemeentelijk beleid	28
4	Bevindingen top-up vragen SOC 2022	30
	4.1 De gemeente is goed bereikbaar voor vragen en klachten?	31
	4.2 Ik weet waar een Servicepunt XL zich bevindt	32
	4.3 Ik weet wat ik bij een Servicepunt XL kan regelen	33
	4.4 Het speciale vervoer voor ouderen is goed georganiseerd	34
	4.5 Mijn woning is geschikt voor mijn toekomst	34
	4.6 Ik weet de weg voor een benodigde aanpassing van mijn woning	35
	4.7 Ik ben in staat om aanpassingen aan mijn woning te financieren	35
	4.8 Ik weet de weg voor een verhuizing naar een andere woning	36
	4.9 Ik ben in staat om een verhuizing te organiseren	36
	4.10 Ik ben in staat om een verhuizing te financieren	37
5	Bevindingen duurzaamheid	38
	5.1 Duurzaamheidsclusters	42
	5.2 Mogelijke impact op gemeentelijk beleid	46
6	Conclusies en aanbevelingen	48
	Literatuur	50

Figuren

Figuur 1: Verspreiding van de clusters over de Haagse stadsdelen.
Het totaal per stadsdeel is 100%.

26

Tabellen

Tabel 1:	De vragenlijst: Age Friendly Cities and Communities Questionnaire (AFCCQ).	9
Tabel 2:	Interpretatie AFCCQ totaalscore en specifieke domeinen.	11
Tabel 3:	Demografische gegevens respondenten voor de AFCCQ 2020 -2022.	14
Tabel 4a:	Totaalscores van de Gemeente Den Haag en de stadsdelen per domein 2020-2022.	18
Tabel 4b:	Totaalscores van de Gemeente Den Haag en de stadsdelen uitgesplitst voor Sociale Participatie 2020-2022.	20
Tabel 5:	Gemiddelde scores voor AFCCQ-domeinen voor verschillende subgroepen waarbij variabelen van invloed zijn op ervaren seniorvriendelijkheid van Den Haag.	22
Tabel 6:	Clusterscores voor de AFCCQ-domeinen.	24
Tabel 7:	De vier seniorvriendelijke clusters die in Den Haag zijn te onderscheiden.	25
Tabel 8:	SOC-vraag 1.	31
Tabel 9a:	SOC-vraag 2.	32
Tabel 9b:	SOC-vraag 2, nader uitgesplitst.	32
Tabel 10a:	SOC-vraag 3.	33
Tabel 10b:	SOC-vraag, nader uitgesplitst.	33
Tabel 11:	SOC-vraag 4.	34
Tabel 12:	SOC-vraag 5.	34
Tabel 13:	SOC-vraag 6.	35
Tabel 14:	SOC-vraag 7.	35
Tabel 15:	SOC-vraag 8.	36
Tabel 16:	SOC-vraag 9.	36
Tabel 17:	SOC-vraag 10.	37
Tabel 18:	De gevalideerde SustainABLE-16 vragenlijst in het Nederlands.	39
Tabel 19:	Kenmerken van de deelnemers voor het maken van de duurzaamheidsvragenlijst (totaal n =336).	40
Tabel 20:	Kenmerken van de deelnemers voor het representatieve onderzoek (totaal n = 388).	41
Tabel 21:	Resultaten voor Den Haag en stadsdelen (gemiddelden en standaarddeviaties).	44
Tabel 22:	De clusterscores voor de zes te onderscheiden duurzaamheidsclusters.	44
Tabel 23:	De zes duurzaamheidsclusters die in Den Haag zijn te onderscheiden.	45

1

INLEIDING

Sinds 2015 is de gemeente Den Haag lid van het Global Network for Age-Friendly Cities and Communities van de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO). In die hoedanigheid werkt de stad aan een meer seniorvriendelijke leefwereld voor haar inwoners. Het lidmaatschap impliceert dat de gemeente zich committeert aan een vijfjarige cyclus van plannen maken (waaronder de gemeente actieprogramma's), en het uitvoeren en evalueren ervan. In het kader van de evaluatie van Den Haag als seniorvriendelijke stad zijn er in het verleden diverse onderzoeken geweest en rapportages opgesteld zoals de Ouderenmonitor en het Ouderenpanel. Onder meer op basis van de bevindingen in deze rapportages stelt de Stedelijke Ouderen Commissie (SOC) aanbevelingen op voor de gemeente.

In maart 2022 startte het project City&Co: Older Adults Co-Creating a Sustainable Age-friendly City. In dit project werken naast De Haagse Hogeschool, Gemeente Den Haag, AFEdemy - Academy on Age-Friendly Environments in Europe en de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG), ook de National University of Political Studies and Public Administration en Grupul de Educație și Acțiune pentru Cetățenie uit Boekarest, Roemenië, en de Jagiellonian University, Wrocław University of Environmental and Life Sciences, de Gemeente Kraków en Gemeente Wrocław in Polen, samen aan het doen van onderzoek naar de seniorvriendelijkheid van steden.

Met dit consortium wordt gewerkt aan een gedegen meetinstrument voor seniorvriendelijkheid – waarin we ouderen volop betrekken. Hiermee leggen we een basis waarop veel andere steden voort kunnen borduren. Ons einddoel is een lokaal ecosysteem van 65-plussers, onderzoekers en gemeentemedewerkers die samen de stad seniorvriendelijker maken. De basis voor het werk wordt gevormd door de Age-Friendly Cities and Communities Questionnaire, die in 2020 mede in opdracht van Gemeente Den Haag is ontwikkeld door De Haagse Hogeschool en partners van het Kennisplatform. Deze tool is door de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO) aangemerkt als best practice voor het meten van de seniorvriendelijkheid van steden.

De rapportage die nu voor u ligt is de tweede meting in het kader van het Ouderenpanel in Den Haag dat met de AFCCQ is uitgevoerd onder een representatieve groep ouderen in Den Haag. De eerste meting kwam in 2020 tot stand in opdracht van Gemeente Den Haag in samenwerking tussen De Haagse Hogeschool, Hulsebosch Advies en AFEdemy ten behoeve van het domein Vitale Stad, dienst Onderwijs, Cultuur en Welzijn van de gemeente Den Haag. Deze door Regieorgaan SIA gefinancierde tweede meting is in het vierde kwartaal van 2022 afgenomen. Bij de rapportage van resultaten wordt tevens een vergelijking gemaakt met de meetresultaten van 2020.

2

METHODOLOGIE

2.1 Meetinstrument Age-Friendly Cities and Communities Questionnaire (AFCCQ)

De Wereldgezondheidsorganisatie (WHO) is sinds 2007 actief in het ondersteunen van steden om seniorvriendelijker te worden, en richt zich op het deel van de bevolking dat ouder is dan 60 jaar. Om gestalte te geven aan deze internationale ambitie is het Global Network for Age-Friendly Cities and Communities opgericht. Hieraan nemen op dit moment ruim 1400 steden deel die onderling adviezen en ervaringen kunnen uitwisselen. Deze steden hebben zich gecommitteerd aan de doelstellingen van de seniorvriendelijke agenda, namelijk dat zij aansluiten bij de wens om een zo hoog mogelijke kwaliteit van leven aan oudere inwoners te bieden. Elk lid van het netwerk monitort de voortgang van de te behalen doelstellingen, en ook bestaat er een wereldwijde database van seniorvriendelijke projecten en toolkits. Sinds 2015 is Den Haag als eerste Nederlandse gemeente lid van het Global Network for Age-friendly Cities and Communities. Onderdeel van dit lidmaatschap is het periodiek evalueren van de seniorvriendelijkheid van de stad. Vóór 2020 gebeurde dit zowel kwantitatief als kwalitatief, echter een instrument om de seniorvriendelijkheid kwantitatief te meten op een valide manier bestond nog niet. Dit leidde tot de ontwikkeling van de Age-Friendly Cities and Communities Questionnaire (AFCCQ) in 2020. Het volledige proces is terug te vinden in Dikken et al. (2020a). De basis voor het werk vormde de "Checklist of Essential Features of Age-Friendly Cities" van de WHO (2007). De relevante items zijn omgezet in vragen die konden worden beantwoord op een 5-puntsschaal (geheel mee oneens tot geheel mee eens). De AFCCQ bestaat uit 23 items en omvat de acht domeinen van de WHO, evenals een negende domein rondom financiële aspecten.

Tabel 1: De vragenlijst: Age Friendly Cities and Communities Questionnaire (AFCCQ).

ITEM	DOMEIN
	Huisvesting
Q1	Mijn woning is toegankelijk voor mij.
Q2	Mijn woning is toegankelijk voor mensen die mij willen bezoeken.
	Sociale participatie
Q3	In mijn buurt zijn voldoende gelegenheden om mensen te ontmoeten.
Q4	Activiteiten en evenementen worden georganiseerd op voor mij bereikbare plaatsen.
Q5	De informatie over activiteiten en evenementen vind ik voldoende en ook geschikt voor mij.
Q6	Ik vind het aanbod van evenementen en activiteiten voldoende afwisselend.
	Sociale inclusie
Q7*	Ik krijg wel eens vervelende of negatieve opmerkingen vanwege mijn leeftijd.
Q8*	Ik krijg wel eens te maken met discriminatie vanwege mijn leeftijd.
	Burgerparticipatie en werkgelegenheid
Q9	Ik heb voldoende mogelijkheden om met jongere generaties om te gaan.
Q10	Ik voel mij een gewaardeerd lid van de samenleving.
	Communicatie en informatie
Q11	Gedrukte en digitale informatie van de gemeente en andere maatschappelijke instanties zijn goed leesbaar qua lettertype en grootte.
Q12	Gedrukte en digitale informatie van de gemeente en andere maatschappelijke instanties zijn geschreven in begrijpelijke taal.

ITEM	DOMEIN
	Sociale en gezondheidsvoorzieningen
Q13	Het aanbod van zorg en welzijn in mijn stad is voor mij voldoende.
Q14	Als ik ziek ben, krijg ik de zorg en hulp die ik nodig heb.
Q15	Indien nodig, kan ik zorg en welzijn telefonisch en fysiek gemakkelijk bereiken.
Q16	Ik heb voldoende informatie over zorg en welzijn in mijn buurt.
Q17	Zorg en welzijn werkers in mijn buurt zijn voldoende respectvol.
	Buitenruimte en gebouwen
Q18	Mijn buurt is voldoende toegankelijk voor rollator of rolstoel.
Q19	De winkels in mijn buurt zijn voldoende toegankelijk met rollator of rolstoel.
	Transport
Q20	Ik kan gemakkelijk instappen in de bus of tram in mijn buurt.
Q21	De bus- en tramhaltes in mijn buurt zijn gemakkelijk te bereiken en te gebruiken.
	Financiën
Q22	Mijn inkomen is voldoende om zonder problemen in mijn basisbehoeften te voorzien.
Q23	Ik kan goed rondkomen met mijn inkomen.

De AFCCQ (Dikken et al., 2020ab) kan worden gebruikt voor onderzoek en beleidsdoelstellingen. De totaalscores variëren van -46 tot +46 punten, en de berekening van deze punten staat verderop uitgelegd. De punten variëren tevens per domein, afhankelijk van het aantal deelvragen per domein. Om de interpretatie van resultaten te vereenvoudigen, is gekozen voor een methodiek van het kleurenschema, waarbij roodtinten staan voor negatieve resultaten, en groentinten voor positieve resultaten. Op deze wijze is het voor de lezer in een oogopslag helder hoe het staat met de seniorvriendelijkheid van een stad, wijk, of op een specifiek deeldomein. Op deze wijze kan ook worden gezien waar nog aanvullende acties wenselijk zijn. Uit rode vlakken spreekt altijd een bepaalde mate van urgentie voor een interventie, terwijl lichtgroene vlakjes ook nog ruimte bieden voor aanvullende beleidsmaatregelen.

Naast de 23 vragen van de AFCCQ zijn aanvullende top-up vragen opgenomen. Deze vragen in vorm van stellingen zijn mede op initiatief van de Stedelijke Ouderencommissie SOC tot stand gekomen. Deze vragen zijn achtereenvolgens:

- De gemeente is goed bereikbaar voor vragen en klachten.
- Ik weet waar een Servicepunt XL zich bevindt.
- Ik weet wat ik bij een Servicepunt XL kan regelen.
- Het speciale vervoer voor ouderen is goed georganiseerd.
- Mijn woning is geschikt voor mijn toekomst.
- Ik weet de weg voor een benodigde aanpassing van mijn woning.
- Ik ben in staat om aanpassingen aan mijn woning te financieren.
- Ik weet de weg voor een verhuizing naar een andere woning.
- Ik ben in staat om een verhuizing te organiseren.
- Ik ben in staat om een verhuizing te financieren.

Tabel 2: Interpretatie AFCCQ totaalscore en specifieke domeinen.

	-----	---	--	-	+	++	+++	++++
AFCCQ Totaal score	≤-35.1	-23.1- -35.0	-11.5- -23.0	-11.4-0.0	0.1-11.4	11.5-23.0	23.1-35.0	≥35.1
Huisvesting	≤-3.1	-2.1--3.0	-1.1--2.0	-1.0-0.0	0.1-1.0	1.1-2.0	2.1-3.0	≥3.1
Sociale participatie	≤-6.1	-4.1--6.0	-2.1--4.0	-2.0-0.0	0.1-2.0	2.1-4.0	4.1-6.0	≥6.1
Sociale inclusie*	≤-3.1	-2.1--3.0	-1.1--2.0	-1.0-0.0	0.1-1.0	1.1-2.0	2.1-3.0	≥3.1
Burgerparticipatie en werkgelegenheid	≤-3.1	-2.1--3.0	-1.1--2.0	-1.0-0.0	0.1-1.0	1.1-2.0	2.1-3.0	≥3.1
Communicatie en informatie	≤-3.1	-2.1--3.0	-1.1--2.0	-1.0-0.0	0.1-1.0	1.1-2.0	2.1-3.0	≥3.1
Sociale en gezondheidsvoorzieningen	≤-7.6	-5.1--7.5	-2.6--5.0	-2.5-0.0	0.1-2.5	2.6-5.0	5.1-7.5	≥7.6
Buitenruimte en gebouwen	≤-3.1	-2.1--3.0	-1.1--2.0	-1.0-0.0	0.1-1.0	1.1-2.0	2.1-3.0	≥3.1
Transport	≤-3.1	-2.1--3.0	-1.1--2.0	-1.0-0.0	0.1-1.0	1.1-2.0	2.1-3.0	≥3.1
Financiën	≤-3.1	-2.1--3.0	-1.1--2.0	-1.0-0.0	0.1-1.0	1.1-2.0	2.1-3.0	≥3.1

Scoresysteem¹

Alle vragen van de AFCCQ worden beantwoord op een 5-puntsschaal, variërend van helemaal eens tot helemaal oneens.

Scores: -2 = helemaal oneens; -1 = oneens; 0 = noch mee eens, noch mee oneens; 1 = eens; 2 = helemaal eens.

Items met een asterisk (*) (vragen 7 en 8 in tabel 1) moeten gehercodeerd worden in tegenovergestelde richting (-2 = 2, -1 = 1, 0 = 0, 1 = -1, 2 = -2)

Tel alle scores van de AFCCQ op om de totaalscore te berekenen.

Tel alle scores van de specifieke domeinen op om de domeinspecifieke score te berekenen.

1 Een in te vullen variant is te downloaden via: https://www.dehaagsehogeschool.nl/docs/default-source/documenten-onderzoek/lectoraten/urban-ageing/swe-vragenlijst-nl-age-friendly-cities_hr.pdf?sfvrsn=11e9415f_4

Het Ouderenpanel 2022 bestond tevens uit aanvullende 41 vragen/stellingen rondom het thema duurzaamheid die tot stand zijn gekomen op een eerder literatuuroverzicht (van Hoof et al., 2021). Deze vragen/stellingen zijn achtereenvolgens:

1. Ik ben in staat mijn energielasten te betalen.
2. Ik ben actief bezig met energie- en waterbesparende maatregelen in huis.
3. Ik zet wel eens verlichting of apparatuur uit omwille van de kosten.
4. Ik zet wel eens verlichting of apparatuur uit omwille van het milieu.
5. Ik zet in de winter de verwarming bewust lager omwille van de kosten.
6. Ik zet in de winter de verwarming bewust lager omwille van het milieu.
7. Ik let bij het koel houden van mijn woning tijdens warme perioden op de kosten.
8. Ik let bij het koel houden van mijn woning tijdens warme perioden op het milieu.
9. Ik weet wat ik in en om mijn huis kan doen om energie te besparen.
10. Ik heb in mijn huis veel energiebesparende maatregelen genomen.
11. Ik heb in mijn huis de mogelijkheid om energiebesparende maatregelen te treffen.
12. Ik heb de financiële middelen om energiebesparende maatregelen te treffen in mijn huis.
13. Ik maak mij zorgen om het klimaat.
14. Ik ga wijs om met water.
15. Ik heb de mogelijkheden om comfortabel te blijven op extreem warme zomerdagen.
16. Ik weet wat ik moet doen op extreem warme zomerdagen om comfortabel te blijven.
17. Ik voel mij betrokken bij milieu- en klimaatbeleid.
18. Ik voel mij als senior extra kwetsbaar ten aanzien van klimaatverandering.
19. Ik scheid mijn afval waar ik kan.
20. Ik vind het belangrijk om duurzame energie te gebruiken.
21. Ik heb voldoende financiële mogelijkheden om een milieubewust leven te leiden.
22. Ik heb zelf maatregelen genomen om een duurzamer leven te leiden.
23. Ik ga bewust om met eten, ik gooi weinig weg.
24. Betaalbaarheid is belangrijker dan duurzaamheid.
25. Ik zou meer inspraak willen bij beleidsplannen over duurzaamheid.
26. Ik vind de informatie over duurzaamheid van de overheid voldoende.
27. Ik vind ondersteunende maatregelen (zoals subsidies, ondersteuning bij aanvragen en technisch advies) voldoende.
28. Mijn inkomen staat onder druk door duurzaamheidsmaatregelen van de overheid.
29. Mensen die meer vervuilen zouden daarvoor meer moeten betalen.
30. Als ik de mogelijkheid had, zou ik graag zelf duurzame energie willen opwekken aan huis.
31. Ik zou best kleiner willen gaan wonen vanuit milieuoogpunt.
32. Ik zou best kleiner willen gaan wonen.
33. Ik maak graag gebruik van het openbaar vervoer vanuit milieuoogpunt.
34. Ik vind de lucht in mijn stad schoon.
35. Ik vind de straten in mijn stad schoon (vrij van afval).
36. Ik heb de mogelijkheid om te ontspannen in het groen of in de natuur.
37. Ik ben mij bewust van de invloed die ik heb met mijn koopgedrag op het milieu.
38. Ik ben bereid om minder of geen vlees meer te eten vanuit een milieuoogpunt.
39. Ik ben bereid om vaker seizoensproducten te eten vanuit een milieuoogpunt.
40. Ik maak regelmatig gebruik van groen en natuur in de stad.
41. Ik geloof dat biodiversiteit mijn kwaliteit van leven beïnvloedt.

Op basis van deze vragen is getracht een model te maken (op basis van het doorlopen van het COSMIN-stappenplan, oftewel COnsensus-based Standards for selection of health Measurement INstruments) om duurzaamheid onder senioren op gevalideerde wijze te meten.

Tot slot hebben we de vraag gesteld in hoeverre de inval en oorlog in Oekraïne de mening over de seniorvriendelijkheid van Den Haag heeft veranderd op een schaal van 1 (totaal niet) tot 10 (heel veel).

2.2 Rekrutering respondenten Ouderenpanel

De data gebruikt in het vragenlijstonderzoek is een steekproef van thuiswonende ouderen (65 jaar en ouder) wonend in de gemeente Den Haag (Tabel 3). In januari 2022 waren er in totaal 553.306 inwoners in de gemeente Den Haag (<https://denhaag.incijfers.nl/jive>), waarvan 82.762 65 jaar en ouder wat neerkomt op 15,0% van de stedelijke bevolking. Van de groep 65 jaar en ouder woont ongeveer 95% zelfstandig, oftewel ~78.600 inwoners. Met een foutenmarge van 5% en een betrouwbaarheidsniveau van 95% betekent dit dat er in totaal 383 respondenten nodig waren om een representatieve steekproefgrootte te hebben.

In 2020 waren de inclusiecriteria van de steekproef - idealiter - dat ruim 30% van de steekproef een migratieachtergrond zou hebben (volgens de definities van CBS - CBS). Daarnaast werd er gestreefd naar een normale verhouding tussen mannen en vrouwen (voor Den Haag is dat 45% man en 55% vrouw). De deelnemers kwamen uit alle stadsdelen ondanks dat ouderen niet gelijkmatig over Den Haag zijn verspreid. Daarnaast werd gestreefd naar een representatieve verdeling over de leeftijdscohorten (65-69 (~31%); 70-74 (~27%) en 75+ (~42%)), evenals het aandeel van de bevolking dat in een huis woont dat ofwel gehuurd wordt of in eigendom is (58% was eigendom van de bewoner, en 42% was gehuurd) (Lijzenga et al, 2018). Tot slot hebben we gestreefd naar inclusie van mensen die: al dan niet samenwonen in één huis; zorg ontvangen; het hebben van chronische aandoeningen; en/of het gebruik van een rollator/rolstoel. Voor 2022 hebben we geen criteria opgesteld, wel hebben we gekeken of de respondenten vergelijkbaar waren met de sample uit 2020.

In 2022 is de rekrutering en uitvoer van de meting als opdracht verstrekt aan Dimensus te Breda. Hiertoe zijn tussen Dimensus, de Gemeente Den Haag en De Haagse Hogeschool aanvullende gegevensverwerkers-overeenkomsten gesloten in het kader van gegevensbescherming en privacy.

Er zijn 1.600 inwoners van 65 jaar en ouder (geen bovengrens) willekeurig getrokken uit een groep van 50.542 huishoudens van inwoners van 65 jaar en ouder die zijn opgenomen in de Basisregistratie Personen (BRP) van de Gemeente Den Haag. Na zogenaamde ontduubeling van de getrokken gegevens (meerpersoonshuishoudens) op adresniveau door Dimensus zijn er na verwerking van de mutaties 1.582 personen aangeschreven.

Hierop hebben in totaal 396 mensen in de maanden november en december 2022 deelgenomen, vergelijkbaar met de steekproef uit 2020. Hiervan hadden er 352 geen enkel ontbrekend antwoord. Bij vijf deelnemers waren er ontbrekende waarden "not at random": zij stopten na een aantal vragen te hebben beantwoord. Een aantal van 39 deelnemers hadden willekeurige ontbrekende waarden, waarvoor meervoudige imputatie is toegepast. Hiermee kwamen we uit op een totaal van 391 respondenten die zijn meegenomen in het onderzoek.

De personen die deelnamen in 2020 zijn dus andere personen dan degenen die in 2022 hebben deelgenomen, hoewel beide groepen representatief zijn. De verschillen in respondenten tussen 2020 en 2022 waren minimaal. Significant waren type onderwijs (met meer lager opgeleide deelnemers in 2022), meer alleenstaande in 2022 en meer mensen die een chronische aandoening hadden in 2022. Ondanks deze verschillen blijft de steekproef van 2022 representatief op stadsniveau kijkend naar de stratificatieparameters. Wel dient te worden vermeld dat het aantal ouderen met een Westerse migratieachtergrond ook in deze sample ondervertegenwoordigd was, evenals in 2020. In 2020 bleek echter dat ouderen met een migratieachtergrond de seniorvriendelijkheid van Den Haag niet significant anders ervoeren.

Het is belangrijk om te vermelden dat de steekproef representatief is op stadniveau, niet op stadsdeel- of wijkniveau. Wel geeft dit bruikbare inzichten, die met enige voorzichtigheid geïnterpreteerd dienen te worden.

Tabel 3: Demografische gegevens respondenten voor de AFCCQ 2020 -2022.

	2020 (n=393) n (%)	2022 (n=391) n (%)	Sig.*
Geslacht			.485
Man	n = 190 (48%)	171 (44%)	
Vrouw	n = 203 (52%)	205 (52%)	
<i>Ontbrekend</i>	-	15 (4%)	
Leeftijd			
Gemiddelde (standaardafwijking)	74.9 (6.1)	75.2 (7.1)	.387
65-69	n = 92 (24%)	97 (25%)	
70-74	n = 119 (30%)	112 (29%)	
75+	n = 182 (46%)	160 (40%)	
<i>Ontbrekend</i>	-	22 (6%)	
Geboren in Nederland (%)	335 (85%)	315 (81%)	.532
<i>Ontbrekend</i>	-	14 (4%)	
Opleidingsniveau (ISCED-score)			<.001
Laag (niveau 0-3)	122 (31%)	137 (35%)	
Medium (niveau 4-5)	99 (25%)	29 (8%)	
Hoog (niveau 6-8)	172 (44%)	165 (42%)	
<i>Ontbrekend</i>	-	60 (15%)	
Aantal jaren wonend in Den Haag			.397
Gemiddelde (standaardafwijking)	51.7 (22.8)	50.3 (24.8)	
Type woning			.358
Koopwoning	234 (60%)	219 (56%)	
Sociale huurwoning	111 (28%)	104 (27%)	
Particuliere huurwoning	48 (12%)	62 (16.0%)	
<i>ontbrekend</i>	-	6 (1%)	
Samenwonend met een partner (%)	217 (55%)	166 (42%)	<.001
<i>ontbrekend</i>	-	5 (1%)	
Ontvangt zorg (%)	105 (27%)	81 (21%)	.948
<i>ontbrekend</i>	-	5 (1%)	
Leeft met één of meer chronische aandoeningen (%)	192 (49%)	148 (38%)	.004
<i>ontbrekend</i>		7 (2%)	
Gebruikt rollator of rolstoel (%)	57 (16%)	76 (19%)	.096
<i>ontbrekend</i>	-	8 (2%)	
Score voor kwaliteit van leven	7.79±1.1	7.76±1.1	.682
<i>ontbrekend</i>		4 (1%)	

* Significantielevel, getest met een Mann-Whitney *U*-test bij ordinale variabelen, student *t*-test bij schaal variabelen en χ^2 -test bij nominale variabelen.

** Geboorteland, significante verschillen tussen groepen getest door een vergelijking geboren in Nederland of elders (χ^2 -test)

2.3 Statistiek

In 2022 waren er in totaal 352 mensen die de AFCCQ hebben ingevuld en hierbij geen missende variabelen hadden. Bij 44 mensen waren er missende waarde (at random), die door middel van multiple imputatie (een statistische techniek om met dergelijke ontbrekende waarden om te gaan waarbij missende waarde geschat worden op basis van de wel bekende data, zodat toch totalen kunnen worden geproduceerd. Dit hebben wij enkel bij de AFCCQ gedaan waarbij we weten welke variabelen als predictor kunnen dienen. Bij de overige vragen weten we dit nog niet (ongevalideerde vragen) waartoe is besloten om deze vragen te analyseren volgen "pairwise deletion", wat betekent dat we alleen missende waarde laten vervallen bij de analyse op vraag niveau maar wel de overige antwoorden van de respondent behouden. Daarom kan het aantal respondenten dat de vraag heeft beantwoord (n) ook verschillen. Door bovenstaande keuzes kon meer data gebruikt worden dan wanneer bijvoorbeeld gekozen zou zijn voor "listwise deletion" (verwijderen van de hele respondent ten gevolge van enkele missende waarde).

Dit rapport bestaat vooral uit beschrijvende statistiek (gemiddelden en de bijbehorende standaarddeviaties). Daarnaast hebben we voor de vergelijking tussen 2020 en 2022 gebruik gemaakt van de passende testen: de Mann-Whitney *U*-test voor ordinale variabelen, de student *t*-test voor continue variabelen en de χ^2 test bij nominale variabelen. Er is bij de keuze voor subgroepen uitgegaan van de resultaten van de eerdere analyses uit 2020.

**RUIM 1400 STEDEN NEMEN DEEL AAN
HET GLOBAL NETWORK FOR AGE-
FRIENDLY CITIES AND COMMUNITIES
EN KUNNEN ONDERLING ADVIEZEN EN
ERVARINGEN KUNNEN UITWISSELEN**

3

BEVINDINGEN STADSENQUÊTE SENIORVRIENDELIJKHEID DEN HAAG 2020-2022

Onderstaande paragrafen beschrijven de resultaten van het veldonderzoek dat met behulp van de vragenlijst Age-Friendly Cities and Communities Questionnaire (AFCCQ) is afgenomen onder een representatieve groep van 396 inwoners van de gemeente Den Haag in 2022. Daarnaast presenteren we de resultaten van 2020 om zodoende een vergelijking te kunnen maken. Toen deden 393 mensen mee met het veldonderzoek. De meting in 2020 werd afgenomen in augustus/september van dat jaar. Op dat moment was net de eerste coronagolf voorbij. De tweede meting in 2022 vond plaats in december. De COVID-19 pandemie was grotendeels voorbij, maar mede door de oorlog in Oekraïne stegen de energieprijzen sterk en had Nederland te maken met een hoge inflatie. De AFCCQ meet de belevingswereld van ouderen op de acht domeinen van de Wereldgezondheidsorganisatie, plus een relevant negende domein dat gaat over iemands financiële situatie.

Bij de interpretatie van de resultaten is het belangrijk op te merken dat er is gevraagd naar de ervaringen rondom de seniorvriendelijkheid van de gemeente op een schaal van vijf. Antwoorden konden variëren van geheel mee oneens tot geheel mee eens. Dit leidt tot een cijfer dat bij een negatieve score uitdrukt dat mensen het overwegend oneens waren met de stelling, en bij een positieve score uitdrukt dat mensen het overwegend eens waren. Omdat we hebben gevraagd naar de ervaringen rondom de seniorvriendelijkheid, kunnen negatieve scores ruwweg worden vertaald als ontevredenheid, en positieve scores op hun beurt als tevredenheid van de ouderen met (deelaspecten van) de seniorvriendelijkheid.

Naast de gemiddelde score per domein, zijn er ook standaarddeviaties weergegeven. De standaarddeviatie is een rekenkundige maat voor de spreiding van de getallen rondom het gemiddelde. Als er weinig spreiding is (kleine standaarddeviatie), dan liggen de getallen allemaal dicht bij elkaar. Er zijn dan weinig verschillen tussen hoe mensen de vraag/het domein gescoord hebben. Bij een grote standaarddeviatie zijn de verschillen tussen mensen juist groot.

De numerieke scores per domein kunnen niet onderling vergeleken worden met de scores op andere domeinen, zoals bijvoorbeeld Huisvesting met Sociale participatie, omdat de ranges van scores per domein verschillen door het aantal vragen dat een specifiek domein omvat.

3.1 Resultaten op gemeenteniveau

In 2022 scoorde de gemeente Den Haag in totaal een "tevreden" op zes (was zeven in 2020) van de negen domeinen van de AFCCQ. De score voor Sociale Participatie daalde fors (van $2,6 \pm 2,46$ naar $2,0 \pm 3,26$) (Tabellen 4a en 4b). Daarnaast was er nog een matige maar significante daling van de score voor Financiële Situatie (van $1,9 \pm 1,26$ naar $1,6 \pm 1,93$) (Tabel 4a). Voor het domein Buitenruimte en gebouwen scoort de gemeente wederom een matig positieve score (neutraal tot enigszins tevreden). Zowel voor de domeinen Huisvesting als voor Sociale Inclusie zag de gemeente een significante toename in tevredenheid. Bij Sociale Inclusie bedroeg deze stijging maar liefst 0,6 punt (van $1,6 \pm 1,59$ naar $2,4 \pm 1,68$). De totaalscore op de AFCCQ is $16,9 \pm 11,33$ (was $16,9 \pm 8,87$) (op een schaal van -46 tot +46) en laat zien dat ouderen over het algemeen tevreden zijn over de seniorvriendelijkheid van Den Haag, zij het met een iets hogere standaarddeviatie dan 2 jaar daarvoor.

Tabel 4a: Totaalscores van de Gemeente Den Haag en de stadsdelen per domein 2020-2022.

Stadsdeel en aantal respondenten	Totaal AFCCQ		Huisvesting		Sociale participatie		Sociale Inclusie		Burgerparticipatie en werkgelegenheid	
	2020	2022	2020	2022	2020	2022	2020	2022	2020	2022
Den Haag Totaal (n=393 2020; n=396 2022)	16.9±8.87 (+)	16.9±11.33 (+)	2.4±1.06 (+++)	2.7±1.56*** (+++)	2.6±2.46 (++)	2.0±3.26*** (+)	1.6±1.59 (++)	2.4±1.68*** (+++)	1.4±1.34 (++)	1.4±1.52 (++)
Loosduinen (n=68 2020; n=72 2022)	17.3±9.00 (+)	17.4±8.71 (+)	2.2±1.03 (+++)	3.0±1.08*** (+++)	2.6±2.68 (++)	2.0±2.83** (+)	1.5±1.70 (++)	2.4±1.49** (+++)	1.4±1.50 (++)	1.5±1.28 (++)
Escamp (n=74 2020; n=62 2022)	16.6±9.10 (+)	13.2±11.17 (+)	2.3±0.91 (+++)	2.7±1.80** (+++)	2.5±2.43 (++)	0.3±3.48*** (+)	1.5±1.66 (++)	2.4±1.81** (+++)	1.3±1.42 (++)	0.7±1.76** (+)
Segbroek (n=61 2020; n=46 2022)	16.8±7.09 (+)	18.6±9.50 (+)	2.4±1.21 (+++)	2.2±2.22 (+++)	2.8±2.15 (++)	2.6±2.98 (++)	1.7±1.28 (++)	2.4±1.87** (+++)	1.3±1.18 (++)	1.8±1.52** (++)
Scheveningen (n=69 2020; n=62 2022)	17.5±8.30 (+)	21.0±10.28** (+)	2.4±1.23 (+++)	3.0±1.27** (+++)	2.9±2.14 (++)	3.6±2.96 (++)	1.6±1.56 (++)	2.7±1.49*** (+++)	1.5±1.50 (++)	2.0±1.35** (++)
Centrum (n=39 2020; n=47 2022)	15.1±10.53 (+)	13.1±12.92 (+)	2.3±1.03 (+++)	2.2±1.64 (+++)	2.7±2.69 (++)	2.0±3.69 (+)	1.6±1.82 (++)	2.2±1.79 (+++)	1.4±1.42 (++)	1.0±1.61* (+)
Laak (n=24 2020; n=10 2022)	16.5±7.87 (+)	17.4±7.04 (+)	2.2±0.77 (+++)	2.1±1.69 (+++)	2.7±2.43 (++)	2.7±2.29 (++)	1.5±1.41 (++)	2.3±1.33 (+++)	1.5±1.17 (++)	2.0±0.86 (++)
Haagse Hout (n=48 2020; n=62 2022)	18.4±10.13 (+)	17.8±9.70 (+)	2.5±1.00 (+++)	2.8±1.25 (+++)	2.7±2.68 (++)	1.7±2.92** (+)	2.1±1.64 (+++)	2.9±1.34** (+++)	1.5±1.28 (++)	1.8±1.43 (++)
Leidschenveen- Ypenburg (n=10 2020; n=17 2022)	14.7±10.02 (+)	17.3±9.06 (+)	3.0±1.05 (+++)	3.4±1.06 (++++)	1.2±2.93 (+)	1.2±2.56 (+)	2.2±1.47 (+++)	2.2±1.75 (+++)	1.6±1.34 (++)	1.4±1.12 (++)

Stadsdeel en aantal respondenten	Communicatie en informatie		Sociale en gezondheids- voorzieningen		Buitenruimte en gebouwen		Transport		Financiële situatie	
	-4 tot +4 (2 items)		-10 tot +10 (5 items)		-4 tot +4 (2 items)		-4 tot +4 (2 items)		-4 tot +4 (2 items)	
Range	2020	2022	2020	2022	2020	2022	2020	2022	2020	2022
Den Haag Totaal (n=393 2020; n=396 2022)	1.4±1.32 (++)	1.5±1.56 (++)	2.7±2.79 (++)	2.7±3.36 (++)	0.9±1.41 (+)	0.8±1.78* (+)	1.7±1.26 (++)	1.7±1.82 (++)	1.9±1.26 (++)	1.6±1.93** (++)
Loosduinen (n=68 2020; n=72 2022)	1.3±1.32 (++)	1.4±1.16 (++)	3.0±2.84 (++)	2.6±2.82 (++)	1.2±1.35 (++)	1.0±1.93 (+)	1.8±1.56 (++)	1.9±1.42 (++)	1.9±1.22 (++)	1.6±1.90 (++)
Escamp (n=74 2020; n=62 2022)	1.3±1.42 (++)	1.4 (1.91) (++)	2.8±2.63 (++)	2.3±3.49 (+)	1.0±1.39 (+)	0.8±1.87 (+)	1.7±1.48 (++)	1.6±1.92 (++)	1.7±1.31 (++)	0.9±1.87** (+)
Segbroek (n=61 2020; n=46 2022)	1.3±1.24 (++)	1.9±1.32* (++)	2.5±2.54 (+)	2.7±2.70 (++)	0.7±1.41 (+)	0.5±1.69 (+)	1.7±1.32 (++)	2.0±1.70 (++)	2.0±1.10 (++)	2.3±1.50 (+++)
Scheveningen (n=69 2020; n=62 2022)	1.5±1.21 (++)	1.8±1.51 (++)	2.7±2.55 (++)	3.3±3.73 (++)	0.7±1.43 (+)	1.0±1.49 (+)	1.7±1.47 (++)	2.0±1.75 (++)	2.2±1.06 (+++)	1.9±1.84 (+)
Centrum (n=39 2020; n=47 2022)	1.2±1.41 (++)	1.1±1.70 (++)	1.8±3.56 (+)	1.7±3.48 (+)	0.9±1.68 (+)	0.5±1.89** (+)	1.4±1.51 (++)	1.4±1.83 (++)	1.4±1.71 (++)	1.2±2.24 (++)
Laak (n=24 2020; n=10 2022)	1.3±0.96 (++)	1.6±1.42 (++)	2.8±2.86 (++)	3.7±3.46 (++)	1.1±1.07 (++)	0.9±1.37 (+)	1.6±1.00 (++)	2.5±1.08 (+++)	1.4±1.28 (++)	0.1±2.13 (+)
Haagse Hout (n=48 2020; n=62 2022)	1.4±1.52 (++)	1.6±1.63 (++)	3.0±2.85 (++)	3.1±3.39 (++)	1.2±1.37 (++)	0.8±1.60 (+)	1.5±1.85 (++)	1.0±2.06* (+)	2.2±1.14 (+++)	2.2±1.67 (+++)
Leidschenvveen- Ypenburg (n=10 2020; n=17 2022)	1.3±1.33 (++)	1.8±1.18 (++)	1.1±2.42 (+)	2.4±2.50 (+)	0.6±1.34 (+)	1.3±1.76 (++)	1.7±1.82 (++)	1.7±2.20 (++)	2.0±0.94 (++)	1.6±2.03 (++)

Significante verschillen in 2022 vergeleken met 2020: * = 0.10; ** = 0.05; *** =<0.001

Tabel 4b: Totaalscores van de Gemeente Den Haag en de stadsdelen uitgesplitst voor Sociale Participatie 2020-2022.

Range	In mijn buurt zijn voldoende gelegenheden om mensen te ontmoeten.		Activiteiten en evenementen worden georganiseerd op voor mij bereikbare plaatsen.		De informatie over activiteiten en evenementen vind ik voldoende en ook geschikt voor mij.		Ik vind het aanbod van evenementen en activiteiten voldoende afwisselend.	
	-2 tot +2	-2 tot +2	-2 tot +2	-2 tot +2	-2 tot +2	-2 tot +2	-2 tot +2	-2 tot +2
Stadsdeel en aantal respondenten	2020	2022	2020	2022	2020	2022	2020	2022
Den Haag Totaal (n=393 2020; n=396 2022)	0.82	0.66	0.68	0.62	0.62	0.42	0.58	0.35
Loosduinen (n=68 2020; n=72 2022)	0.74	0.61	0.65	0.68	0.65	0.38	0.57	0.33
Escamp (n=74 2020; n=62 2022)	0.76	0.34	0.66	0.24	0.54	-0.11	0.62	-0.13
Segbroek (n=61 2020; n=46 2022)	0.87	0.82	0.61	0.69	0.72	0.51	0.62	0.53
Scheveningen (n=69 2020; n=62 2022)	0.94	1.06	0.83	1.00	0.62	0.74	0.58	0.77
Centrum (n=39 2020; n=47 2022)	0.87	0.51	0.69	0.55	0.64	0.57	0.56	0.39
Laak (n=24 2020; n=10 2022)	0.79	0.80	0.71	0.80	0.63	0.56	0.67	0.56
Haagse Hout (n=48 2020; n=62 2022)	0.85	0.55	0.73	0.52	0.63	0.39	0.48	0.25
Leidschenveen-Ypenburg (n=10 2020; n=17 2022)	0.50	0.53	0.20	0.29	0.20	0.35	0.30	0.06

3.2 Resultaten per stadsdeel (niet representatief)

Door het lage aantal deelnemers per stadsdeel, kunnen de resultaten per stadsdeel niet als representatief worden beschouwd. Als we bij de resultaten inzoomen op de deelscores per stadsdeel, dan is te zien dat alle deelscores positief scoren (groene scores). Sommige districten scoren hoger dan andere. Leidschenveen-Ypenburg scoort op verschillende domeinen wat lager (afgezien van Huisvesting aangezien het een relatief recent gebouwde wijk is), terwijl Loosduinen, Haagse Hout en in mindere mate Scheveningen en Laak iets hoger scoren. Het stadsdeel Haagse Hout had in 2020 de hoogste gemiddelde score ($18,4 \pm 10,13$) en Leidschenveen-Ypenburg de laagste ($14,7 \pm 10,02$) (op een schaal van -46 tot +46). In 2022 werden de hoogste scores waargenomen in Scheveningen ($21,0 \pm 10,28$), waar de scores aanzienlijk toenamen, en de laagste in Centrum ($13,1 \pm 12,92$) en Escamp ($13,2 \pm 11,17$). De algemene scores vallen allemaal binnen de enigszins tevreden range.

Wanneer gekeken wordt naar de verschillende domeinen van de AFCCQ, scoort Huisvesting relatief hoog, terwijl domeinen als Sociale en Gezondheidsvoorzieningen, en Buitenruimte en Gebouwen in verschillende wijken relatief laag scoren. Het domein Huisvesting kende forse stijgingen in Loosduinen, Escamp en Scheveningen. Het domein Sociale Participatie scoort lager dan in 2020, met beduidend lagere scores voor Loosduinen, Haagse Hout en Escamp. Het domein Sociale Inclusie scoort in alle wijken (+++ zone) tevreden, vijf wijken scoren beduidend hoger (Loosduinen, Escamp, Segbroek, Scheveningen, Haagse Hout). Voor het domein Burgerparticipatie en Werkgelegenheid waren er forse stijgingen voor Segbroek en Scheveningen en een forse daling voor Escamp. Het domein Buitenruimte en Gebouwen scoort wederom het laagst van alle domeinen van de AFCCQ, met een forse daling voor Centrum (van $0,9 \pm 1,68$ naar $0,5 \pm 1,89$). Op het gebied van Financiële Situatie was er een significante afname in Escamp (van $1,7 \pm 1,31$ naar $0,9 \pm 1,87$).

3.3 Resultaten subgroepen

De ouderen in de gemeente Den Haag zijn geen homogene groep als het gaat om hun demografische achtergrond. Daarom is ook in 2022 op stadsniveau nader ingegaan op de scores van diverse subgroepen in de gemeente. Deze analyses zijn niet op stadsdeelniveau gemaakt vanwege de grootte van de onderzoekspopulatie, waardoor op stadsdeelniveau de groepen te klein zouden zijn voor een betrouwbaar beeld.

Bij het bekijken van de verschillende subgroepen in Den Haag die gelden als risicogroepen voor lagere scores (Tabel 5), dan zien we significante verschillen tussen de mensen die **thuiszorg krijgen** versus mensen die dat niet hebben op de domeinen Sociale participatie, Burgerparticipatie en werkgelegenheid, en Vervoer. Daarnaast is er een significant hogere score voor Gemeenschap ondersteuning en gezondheidsdiensten.

Voor de mensen met één of meer **chronische aandoeningen** zijn er significante verschillen voor de totale AFCCQ-score, Huisvesting, Sociale participatie, Sociale Inclusie, Burgerparticipatie en werkgelegenheid, Vervoer en Financiële situatie.

Voor oudere **rolstoelgebruikers** is het algemene beeld vergelijkbaar: significante verschillen zijn gevonden voor de totale AFCCQ-score, Huisvesting, Sociale Participatie, Burgerparticipatie en werkgelegenheid, Communicatie en informatie, en Transport.

Voor mensen met lagere scores voor hun **financiële situatie** zijn er significante verschillen voor de totale AFCCQ, Huisvesting, Sociale participatie, Sociale Inclusie, Burgerparticipatie en werkgelegenheid, Communicatie en informatie, Sociale en gezondheidsvoorzieningen, Transport en Financiële situatie. De verschillen tussen deze twee subgroepen vallen in Den Haag het meest op.

Tabel 5: Gemiddelde scores voor AFCCQ-domeinen voor verschillende subgroepen waarbij variabelen van invloed zijn op ervaren seniorvriendelijkheid van Den Haag.

Domein	Zorg aan huis				Chronische aandoening				Gebruik van mobiliteits-hulpmiddel				Financiële situatie			
	2020 (n=105) Ja	2022 (n=81) Ja	2020 (n=288) Nee	2022 (n=310) Nee	2020 (n=192) Ja	2022 (n=148) Ja	2020 (n=201) Nee	2022 (n=241) Nee	2020 (n=61) Ja	2022 (n=76) Ja	2020 (n=332) Nee	2022 (n=312) Nee	2020 (n=56) <0,0	2022 (n=115) <0,0	2020 (n=337) >1,0	2022 (n=270) >1,0
Totaal	16.3	15.8	17.6	17.8	15.9	14.3*	18.6	19.2	14.4	13.6	17.8	18.0	8.2	9.6	19.0	20.7**
HV	2.2	2.7**	2.5	2.8***	2.3	2.6**	2.5	2.9***	2.2	2.4	2.4	2.8***	2.0	2.3*	2.5	3.0***
SP	2.4	1.6*	2.9	2.3***	2.3	1.5**	3.2	2.4*	1.9	1.3	2.9	2.3**	1.3	1.1	3.0	2.6**
SI	1.7	2.3**	1.7	2.6***	1.6	2.1**	1.8	2.7***	1.5	2.3**	1.8	2.5***	1.0	2.0***	1.9	2.8***
BPW	1.2	1.1	1.5	1.6	1.3	1.1	1.6	1.6	1.2	1.0	1.5	1.6	0.7	1.0	1.6	1.7
CI	1.4	1.5	1.4	1.6	1.2	1.4	1.6	1.7	1.2	1.0	1.5	1.7**	0.8	0.9	1.5	1.9***
SGV	3.3	3.3	2.6	2.5	2.8	2.3*	2.9	3.0	3.3	2.7	2.7	2.7	0.8	1.1	3.2	3.4
BRG	1.1	0.8*	1.0	0.9	1.1	0.7**	0.9	0.9	1.3	0.9	1.0	0.8	0.6	0.6	1.0	1.0
T	1.0	0.8	2.0	2.0	1.5	1.4	2.0	2.0	0.2	0.5	2.0	2.0	1.3	1.4	1.8	1.0
FS	2.0	1.6	1.9	1.6*	1.8	1.0**	2.1	1.9	1.6	1.4	2.0	1.6**	-0.5	-0.9*	2.4	2.6***

Significante verschillen tussen 2020 en 2022: * ≤ 0.10 ; ** ≤ 0.05 ; *** ≤ 0.001

3.3.1 Zorg aan huis 2020-2022

Voor de groep van ouderen die zorg aan huis ontvangen ontstond in 2020 een gevarieerd beeld, waarbij op enkele domeinen opvallende verschillen optraden wanneer we hun scores vergeleken met die van de groep van respondenten die geen zorg aan huis ontvangen. In het oog springen met name de positieve scores van deze groep op het domein van *Sociale en gezondheidsvoorzieningen* en *Buitenruimte en gebouwen*, en de beduidend lagere score op het domein *Transport*.

In 2022 was het beeld anders. Significante (negatieve) verschillen zijn gevonden op de domeinen *Sociale participatie*, *Burgerparticipatie en werkgelegenheid* en *Transport*. Op deze domeinen zijn ouderen die zorg ontvangen beduidend negatiever dan ouderen die geen zorg ontvangen. Het domein *Sociale en gezondheidsvoorzieningen* scoort net als in 2020 positiever, mogelijk omdat deze groep ouderen beter weet welke voorzieningen er allemaal zijn.

Over het algemeen zien we grotere verschillen ontstaan in 2022 ten opzichte van 2020 tussen de groep ouderen die zorg nodig heeft thuis en ouderen die dit niet behoeven.

3.3.2 Chronische ziekte of aandoening 2020-2022

Voor ouderen met een chronische ziekte of aandoeningen gold in 2020 een vergelijkbaar beeld waarbij genoteerd moet worden dat enkel op de domeinen *Sociale participatie*, *Transport* en *Financiën* significante verschillen waren en er over het algemeen een positief beeld was.

In 2022 was er ook tussen deze groepen de verschillen op meerdere domeinen groter dan in 2020. Significante verschillen waren er op *Sociale Participatie*, *Sociale Inclusie*, *Burgerparticipatie en werkgelegenheid*, *Transport* en *Financiën*.

3.3.3 Gebruik van rollator of rolstoel 2020-2022

Eenzelfde vergelijking voor de gebruikers van een rollator of rolstoel liet in 2020 op vrijwel alle domeinen een lagere score zien, waarbij de significant lagere scores voor *Sociale participatie* en *Transport* in het oog springen. Ondanks de lagere scores waren de meeste domeinen nog overwegend positief. In 2022 zijn deze verschillen groter geworden, waarbij vooral in de groep van mensen die gebruik maken van een rolstoel of rollator op meerdere domeinen lagere scores dan in 2020. Op deze terreinen lijkt de stad dus als minder seniorvriendelijk ervaren voor wie gebruik maakt van een rollator of rolstoel de afgelopen 2 jaar, maar vooral zijn de verschillen met de groep die niet gebruik maakt van rollator of rolstoel groter.

3.4.4 Financiële situatie 2020-2022

Tot slot de financiële situatie. In 2020 was één van de opvallendste bevindingen het onderscheid tussen de groep die negatief scoort op de vragen over hun financiële situatie en de groep die hier positief op scoort. De vergelijking liet zien dat de eerste groep, met uitzondering van huisvesting, op alle domeinen beduidend (significant) lager scoort dan de tweede groep. De financiële situatie is dus in sterke mate van invloed op de wijze waarop deze groep de seniorvriendelijkheid van hun stad en wijk ervaart.

In 2022 is dit verschil in ervaren seniorvriendelijkheid van de stad/wijk niet anders. De kloof in financiële situatie is iets groter geworden (van respectievelijk -0.4 en +2.3 gemiddeld naar -0.9 en +2.6). Van invloed kan hier zijn de enorme toename van inflatie, en prijzen voor energie en boodschappen die de koopkracht van veel senioren heeft beïnvloed.

3.4 Clusters van Haagse ouderen

Om een beter beeld te krijgen van welk type ouderen er schuilgaan achter deze cijfers, is een clusteranalyse uitgevoerd over de data van zowel 2020 als 2022. Bij deze vorm van data-analyse worden mensen met gelijkaardige antwoorden gegroepeerd, en op een dergelijke wijze dat de clusters significant van elkaar verschillen. Bij het verwerken van data zijn mogelijke dubbelingen verwijderd uit de dataset, bijvoorbeeld op basis van geboortedag, waarbij dan de gegevens voor 2022 werden gebruikt voor verdere analyse. De analyse is met 718 unieke personen uitgevoerd.

De karakteristieken die behoren bij deze clusters zijn uitgedrukt in percentages. Indien het percentage tussen de 75 en 99% ligt, dan is deze waarde hoogstwaarschijnlijk als eigenschap voor dit cluster. Bij percentages tussen de 51 en 75% is het waarschijnlijk. Indien de waarde niet hoger is dan 50% was er geen waarschijnlijkheidswaarde toe te kennen.

Uit de clusteranalyse volgde een viertal stabiele clusters ofwel profielen van Haagse ouderen op het gebied van seniorvriendelijkheid. Deze clusters verschillen significant van elkaar.

Cluster 1 bestond uit 113 personen. Deze groep mensen ervoer de seniorvriendelijkheid van Den Haag het laagst op bijna alle domeinen, gevolgd door Cluster 2 (126 personen) met vooral lagere scores op het gebied van Buitenruimte en Gebouwen en Transport, Cluster 3 (343 mensen) is een grote groep mensen matig-positief over de stad en Cluster 4 (133 mensen) is op alle domeinen het meest positief over de seniorvriendelijkheid van Den Haag.

Op basis van de meest opvallende kenmerken van elk cluster en opmerkelijke verschillen tussen clusters (Tabel 6), werden de verhalen voor elk van de persona's ontwikkeld (Tabel 7). Wat persoonlijke factoren betreft, verschilde de leeftijd niet veel tussen de clusters, met een gemiddelde leeftijd van $73,5 \pm 6,0$ jaar voor Cluster 1, de jongste, en $76,5 \pm 7,6$ jaar voor Cluster 2, de oudste. In Clusters 1 en 2 waren mensen vaker vrouw (respectievelijk 58,9% en 57,3%). Alle groepen hadden een groot aantal mensen met lagere opleidingscores (ISCED 0-3), hoewel in Cluster 4 het percentage mensen met hogere ISCED-waarden aanmerkelijk groter was dan in andere clusters (26,3%). Ten slotte werd in Cluster 1 een groter percentage mensen waargenomen dat niet in Nederland is geboren (24,9%) dan in de andere clusters. Qua woonsituatie wonen de mensen in Cluster 1 vaker in een (sociale) huurwoning (61,9%) en alleenstaand (61,6%). Alle andere clusters bestonden voornamelijk uit mensen die eigenaar-bewoners van een huis waren en er was een verhouding van ongeveer 50-50 alleenwonend of met een partner. Wat iemands gezondheidstoestand betreft, liet Cluster 1 zien dat de grootste populatie ten minste één chronische aandoening had (62,5%) en de laagste beoordeling van de kwaliteit van leven had ($7,04 \pm 1,173$). Mensen in Cluster 2 hadden waarschijnlijk ook minstens één chronische aandoening (54,8%), en voor dit cluster was het aantal mensen dat zorg ontving (43,2%) en een mobiliteitshulpmiddel gebruikte (33,9%) aanzienlijk hoger dan in de andere clusters. Hun kwaliteit van leven kreeg een score van $7,42 \pm 1,127$. Mensen in Clusters 3 en 4 hebben meer kans gezond te zijn, met slechts 37,3% en 33,1% van de mensen die te maken hebben met een chronische aandoening. Mensen in deze clusters schatten hun kwaliteit van leven ook hoger in dan de andere clusters, respectievelijk $7,91 \pm 0,895$ en $8,37 \pm 0,875$.

Tabel 6: Clusterscores voor de AFCCQ-domeinen.

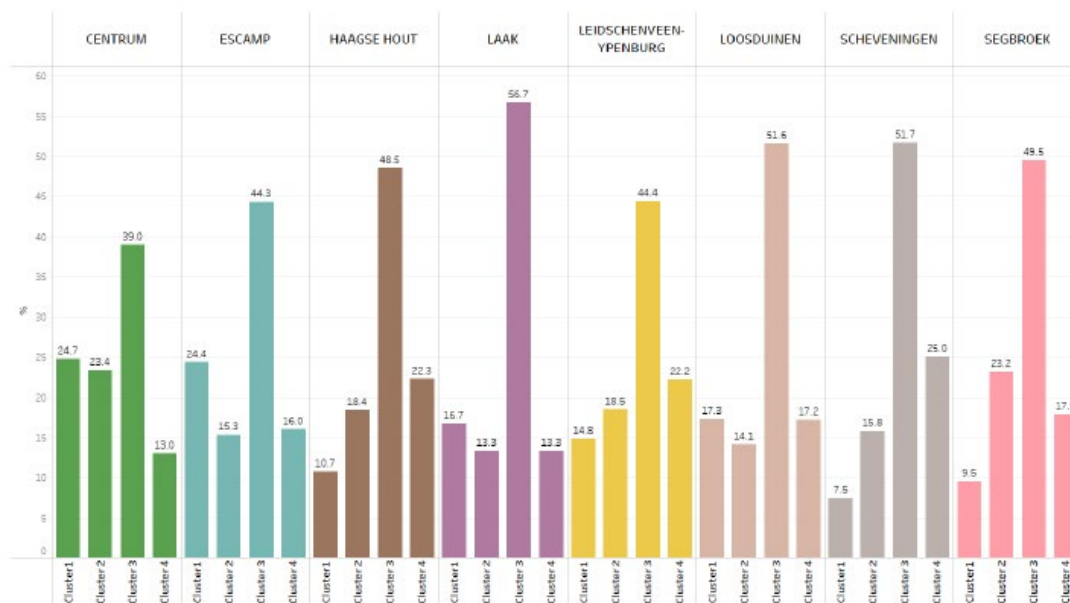
		Cluster 1 n=113	Cluster 2 n=126	Cluster 3 n=343	Cluster 4 n=133	Sign.
Domein		Gemiddelde	Gemiddelde	Gemiddelde	Gemiddelde	Cluster- verschillen
AFCCQ Totaalscore	Normalised score	0.22	0.39	0.82	1.37	<.001
	True-score	5.06	8.97	18.86	31.51	
Huisvesting	Normalised score	0.93	1.15	1.25	1.83	<.001
	True-score	1.86	2.30	2.50	3.66	
Sociale participatie	Normalised score	0.06	0.19	0.70	1.24	<.001
	True-score	0.24	0.76	2.80	4.96	
Sociale Inclusie	Normalised score	0.58	0.70	1.03	1.85	<.001
	True-score	1.16	1.40	2.06	3.70	
Burgerparticipatie en werkgelegenheid	Normalised score	0.23	0.31	0.77	1.46	<.001
	True-score	0.46	0.62	1.54	2.92	
Communicatie en informatie	Normalised score	0.27	0.32	0.80	1.37	<.001
	True-score	0.54	0.64	1.60	2.74	
Sociale en gezondheidsvoorzieningen	Normalised score	0.02	0.29	0.62	1.09	<.001
	True-score	0.10	1.45	3.10	5.45	
Buitenruimte en gebouwen	Normalised score	0.11	-0.17	0.66	0.87	<.001
	True-score	0.22	-0.34	1.32	1.74	
Transport	Normalised score	0.63	-0.04	1.01	1.55	<.001
	True-score	1.26	-0.08	2.02	3.10	
Financiële Situatie	Normalised score	-0.40	1.09	0.94	1.60	<.001
	True-score	-0.80	2.18	1.88	3.20	

Tabel 7: De vier seniorvriendelijke clusters die in Den Haag zijn te onderscheiden.

	Cluster 1 (n=113)	Cluster 2 (n=126)	Cluster 3 (n=342)	Cluster 4 (n=133)
Persoonlijke factoren	73,5 ± 6 jaar, al geruime tijd woonachtig in Den Haag (gemiddeld 50 ± 24 jaar). Gelijke verhouding over de leeftijdscohorten.	76,5 ± 7,6 jaar, al geruime tijd woonachtig in Den Haag (gemiddeld 49,5 ± 23 jaar). Ongeveer de helft is 75 jaar en ouder.	75,4 ± 6,2 jaar oud, lange tijd woonachtig in Den Haag (gemiddeld 51,4 ± 24 jaar). Ongeveer de helft is 75 jaar en ouder.	73,8 ± 5,8 jaar, al geruime tijd woonachtig in Den Haag (gemiddeld 52,3 ± 23 jaar). Gelijke verhouding over de leeftijdscohorten.
	Waarschijnlijk vrouw* (58,9%).	Waarschijnlijk vrouw* (57,3%).	Gelijke verhouding vrouwen en mannen	Gelijke verhouding vrouwen en mannen
	Een op de vier personen (23,9%) is niet in Nederland geboren.	De meerderheid van de mensen in het cluster is in Nederland geboren (87,3%)	De meerderheid van de mensen in het cluster is geboren in Nederland (86,0%)	De meerderheid van de mensen in het cluster is geboren in Nederland (82,7%)
Opleiding	Zeer waarschijnlijk een lager opleidingsniveau afgerond ** (ISCED 0-3) (85%)	Zeer waarschijnlijk een lager opleidingsniveau afgerond ** (ISCED 0-3) (84,1%)	Zeer waarschijnlijk een lager opleidingsniveau afgerond ** (ISCED 0-3) (86,3%)	Heeft waarschijnlijk een lagere opleiding afgerond* (ISCED 0-3) (67,7%), hoewel in deze groep een groot percentage een hogere opleiding heeft afgerond (ISCED 6-8) (26,3%).
Huisvesting	Mensen wonen waarschijnlijk in een huurwoning* (61,9%), waarvan 46,9% in een sociale huurwoning. Mensen wonen waarschijnlijk alleen* (61,6%).	Mensen hebben waarschijnlijk een koopwoning* (70,6%) en 15,9% woonde in een sociale huurwoning. Gelijke verhouding tussen alleen wonen of samenwonen.	Mensen hebben waarschijnlijk een koopwoning* (57,7%) en 28,6% woonde in een sociale huurwoning.	Mensen hebben waarschijnlijk een koopwoning* (64,7%) en slechts 18,2% woonde in een sociale huurwoning.
Gezondheid	Heeft waarschijnlijk ten minste één chronische aandoening* (62,5%), 25% kreeg enige vorm van gezondheidszorg en 17,7% gebruikte een mobiliteitshulpmiddel.	Van deze groep gaf 54,8% van de mensen aan een chronische aandoening* te hebben, 43,2% krijgt enige vorm van gezondheidszorg en 33,9% maakt gebruik van een mobiliteitshulpmiddel.	Deze groep is redelijk gezond. Ongeveer 37,3% van de mensen heeft een chronische ziekte. Slechts 23,6% kreeg enige vorm van gezondheidszorg en 13,8% gebruikte een mobiliteitshulpmiddel.	Deze groep is het gezondst. Slechts 33,1% heeft een chronische aandoening, 22,6% kreeg enige vorm van gezondheidszorg en 10,5% gebruikte een mobiliteitshulpmiddel.
Cijfer kwaliteit van leven	7.04±1.173	7.42±1.127	7.91±0.895	8.37±0.875
Opvallend AFCCQ domein	Financiële situatie (negatief)	Transport en Buitenruimte en Gebouwen (negatief)		Financiële situatie (positief)

** zeer waarschijnlijk >75%, *Waarschijnlijk 51-74%, geen opvallendheid <50%.

Figuur 1: Verspreiding van de clusters over de Haagse stadsdelen. Het totaal per stadsdeel is 100%.

De vier clusters zijn niet gelijkmatig verdeeld over de gemeente (Figuur 1). Mensen die deel uitmaken van Cluster 1 zijn vooral te vinden in de wijken Escamp en Centrum (de twee wijken zijn goed voor 49,1% binnen het cluster en >20% binnen de wijk). Mensen die deel uitmaken van Cluster 2 zijn vooral te vinden in Segbroek en Centrum (de twee districten zijn goed voor 46,6% binnen het cluster en >20% binnen de wijk). De mensen die deel uitmaken van Cluster 3 zijn gelijkmatig verdeeld over de gemeente. De mensen die samen Cluster 4 vormen, zijn vooral te vinden in de wijken Haagse Hout en Leidschenveen-Ypenburg, en Scheveningen.

3.5 Reflectie op resultaten

Over het algemeen ervaren ouderen in de gemeente Den Haag de leeftijdsvriendelijkheid van hun stad op alle domeinen als voldoende en de scores zijn opmerkelijk stabiel gebleven sinds de eerste keer dat de seniorvriendelijkheid kwantitatief werd beoordeeld. Over Huisvesting waren de deelnemers vooral tevreden, over de Buitenruimten en Gebouwen in mindere mate. Hoewel de algemene opvattingen over seniorvriendelijkheid in de loop der jaren stabiel zijn gebleven, zijn er enkele scores die in de loop van de tijd zijn veranderd.

Sinds het eerste onderzoek in 2020 heeft de wereld te maken gehad met de wereldwijde COVID-19-pandemie, en deze gezondheids crisis heeft gevolgen gehad voor de verschillende onderdelen waaruit onze samenleving bestaat, waaronder alle domeinen van een leeftijdsvriendelijke stad. Sinds de opkomst van de wereldwijde COVID-19-pandemie kent het domein Sociale participatie dalende scores bij ouderen. Dit kan een direct gevolg zijn geweest van de pandemie, aangezien mensen thuis in lockdown zaten, activiteiten centra moesten sluiten of het aantal activiteiten moesten beperken, of zelf ervoor kozen om thuis te blijven om sociale contacten en mogelijkheden op infectie te beperken. Nadat de pandemie tot stilstand was gekomen, is het heel goed mogelijk dat het aantal sociale activiteiten nooit meer op het oude niveau is teruggekeerd. De Rijksoverheid heeft een tijdelijk gepubliceerd van COVID-19-maatregelen die in het land zijn genomen, waaruit bleek dat tijdens het eerste onderzoek (uitgevoerd tussen juli en september 2020) de maatregelen tegen de pandemie beperkt waren. Op 13 oktober 2020 werd een nieuwe gedeeltelijke lockdown ingevoerd.

De hogere scores voor Respect en Sociale Inclusie kunnen óók samenhangen met COVID-19: mensen bleven thuis tijdens de lockdown en ervoeren minder gevallen van leeftijdsdiscriminatie, oneerlijke behandeling, negatieve stereotypering en leeftijdsdiscriminatie. Aan de andere kant werd in media uitgebreid gediscussieerd over het al dan niet uitsluiten van ouderen omdat zij de samenleving op slot zouden houden door hun kwetsbaarheid. Het kan ook zijn dat ouderen minder op pad gingen als voor de pandemie, en daardoor minder werden blootgesteld aan impliciete en expliciete leeftijdsdiscriminatie op straat, dat aanwezig bleek te zijn in verschillende domeinen van het model van seniorvriendelijke steden. De mogelijke verklaringen zijn niet nader onderzocht.

Voor de overige domeinen zijn de scores vergelijkbaar met de eerste ronde van de AFCCQ in 2020. Tijdens de eerste ronde is de rationale achter de baselinescores uitgebreid toegelicht, met name voor lagere scores bij vrouwen (beschikbare inkomens) en mensen met mobiliteitsproblemen, maar ook hogere scores bij het oudste cohort (inclusief de tevredenheidsparadox), mensen met hogere opleidingsniveaus en huiseigenaren, om er maar een paar te noemen. Dezelfde mechanismen zijn van toepassing op de steekproef van 2022, hoewel de effecten kunnen worden beïnvloed door de verdere impact van de COVID-19-pandemie.

De geïdentificeerde clusters komen niet uit de lucht vallen en vertonen grote gelijkenis met resultaten uit een recente publicatie over structurele ongelijkheid van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP). Dit rapport toonde aan dat er naast inkomensverschillen ook aanzienlijke effecten zijn van financiële rijkdom, opleidingsniveaus en arbeidsmarktposities. Verschillen in dergelijk economisch kapitaal zijn verweven met ongelijkheid in andere hulpbronnen, zoals sociaal, cultureel en persoonlijk kapitaal. Dit laatste omvat zowel gezondheid als aantrekkelijkheid. Het onderzoek van het SCP is het meest recente rapport over de klassenstructuur in het land, waarin in totaal zeven sociale klassen in de Nederlandse samenleving zijn geïdentificeerd. De vier leeftijdsvriendelijke clusters in dit onderzoek hebben de grootste match met de vrije bovenlaag (Cluster 4) en de laagopgeleide gepensioneerden (Cluster 2), die vaak fysiek ongezond zijn en beperkte sociale netwerken buiten de familiekring hebben, vrienden en burens. Cluster 3 lijkt tussen beide groepen in te zitten. Cluster 1 heeft betrekking op het precariaat, die worden gekenmerkt door lage inkomens, huurders en een relatief slechte lichamelijke gezondheid. Sinds 2021 heeft de samenleving in Nederland te maken met een snel toenemende inflatie en een crisis in de kosten van levensonderhoud, die het dagelijks leven van oudere burgers hebben beïnvloed. Dit heeft de resultaten van de enquête in 2022 beïnvloed en de ouderen in Cluster 1 het meest getroffen.

**OVER HET ALGEMEEN ERVAREN
OUDEREN IN DE GEMEENTE DEN HAAG
DE LEEFTIJDVRIENDELIJKHEID VAN
HUN STAD OP ALLE DOMEINEN ALS
VOLDOENDE EN DE SCORES ZIJN
OPMERKELIJK STABIEL GEBLEVEN**

3.6 Mogelijke impact op gemeentelijk beleid

De resultaten van dit onderzoek kunnen door gemeentelijke beleidsmakers worden gebruikt om de voortgang van seniorvriendelijkheid en de mogelijke effecten van door de gemeente ontwikkelde actieprogramma's te monitoren. Het onderzoek biedt aan de gemeente de basis om in te spelen op de behoeften en noden van de heterogene groep ouderen in Den Haag. Uit de clusteranalyse kwamen twee specifieke groepen in de samenleving naar voren die een gerichte benadering van beleid en praktijk zouden moeten krijgen, namelijk de mensen van Cluster 1 (financiële uitdagingen) en Cluster 2 (beperkingen door ziekte en in mobiliteit). Dit is met name van belang omdat de algehele scores van Den Haag in de loop van de jaren niet noemenswaardig zijn verschoven. De COVID-19-pandemie en de veranderingen, waarvan sommige aanzienlijk zijn, lijken misschien klein en onbeduidend voor het ongetrainde oog. In tijden van oplopende inflatie, vanaf medio 2021, lijken financiële aspecten nog zwaarder te wegen dan twee jaar daarvoor. Hoe minder besteedbaar inkomen mensen hebben, des te lager de scores op seniorvriendelijkheid zijn. Dit geldt ook voor mensen met een kwetsbaarheid zoals beperkingen door ziekte en/of in mobiliteit. Dit is bijvoorbeeld te zien in de score voor Sociale Participatie waar de verschillen tussen het wel of niet hebben financiële uitdagingen of beperkingen door ziekte en in mobiliteit groter zijn geworden in de afgelopen twee jaar. Het is daarom aan te raden nader te kijken naar passend activiteiten aanbod voor de Clusters 1 en 2. Het domein Buitenruimte en Gebouwen blijft een punt van zorg en in september 2022 is in het College-akkoord van de gemeente Den Haag [2022] aangekondigd dat hier fors in wordt geïnvesteerd.

Uit de informatie in de tabellen blijkt dat met name ouderen in Clusters 1 en 2 de meeste uitdagingen hebben die kunnen worden aangepakt door specifiek beleid op de terreinen waar zij lager scores, namelijk financiën, buitenruimten en participatie in de samenleving. Een duidelijke relatie tussen het ervaren van onvoldoende financiële middelen en ervaren seniorvriendelijkheid is aangetoond in Cluster 1. De gemeente zou bij deze groep kunnen navragen welke behoefte er onderzoeken waar deze groep het meest mee geholpen is waarna beleid kan worden gemaakt. Dit geldt ook voor Cluster 2, maar dan met een focus op beperkingen door ziekte en mobiliteit. Aangezien de tevredenheid over de seniorvriendelijkheid van Den Haag onder mensen in Cluster 3 (de tevreden oudere) en 4 (rijke oudere) veel hoger is, vragen deze groepen minder aandacht van gemeentelijke beleidsmakers. Om te voorkomen dat mensen uit Cluster 3 en in mindere mate Cluster 4 verschuiven naar Clusters 1 en 2, is het raadzaam in te zetten op preventieve maatregelen. Denk daarbij aan preventieve activiteiten rondom levensstijl en het ondersteunen van de huidige zelfstandigheid.

**HOE MINDER BESTEEDBAAR
INKOMEN MENSEN HEBBEN,
DES TE LAGER DE SCORES OP
SENIORVRIENDELIJKHEID ZIJN.**

Cluster 1 Financiële uitdagingen

Dit cluster zou kunnen profiteren van beleid met betrekking tot:

- Financiële steunmaatregelen (hierbij valt te denken aan een breed scala aan mogelijke maatregelen op het vlak van uitkeringen, en tegemoetkoming in de kosten voor openbaar vervoer, gratis internet en digitale training)
- Maatregelen energiekosten en energiebesparing in huis
- Sociale participatiemogelijkheden vergroten, bijvoorbeeld door leefbaarheid in de buitenruimte, zoals winkels, veiligheid

De onderzoekers raden voorts aan om nader onderzoek deze doelgroep te doen dan wel gebruik te maken van informatie uit de Stadsgesprekken en van Sociale Zaken om gerichte oplossingen voor ouderen met financiële uitdagingen.

Cluster 2. Oplossingen voor afnemende gezondheid

Dit cluster zou kunnen profiteren van beleid met betrekking tot:

- Kwaliteit van wijkzorg (vervoer en mobiliteit, thuiszorg, welzijn, participatie/ontmoetingsplaatsen)
- Verbeteren van de buitenruimte

De onderzoekers raden voorts aan om nader onderzoek deze doelgroep te doen dan wel gebruik te maken van informatie uit de Stadsgesprekken en van Sociale Zaken om gerichte oplossingen voor ouderen met gezondheidsuitdagingen.

Cluster 3. Het handhaven van de status-quo

Dit cluster zou kunnen profiteren van beleid met betrekking tot:

- Mensen in staat stellen om op deze manier door te leven (voorlichting, cursussen, digitalisering, leeftijds- en milieuvriendelijke oplossingen)
- Preventie (leefstijl, valpreventie, inkomensverzekering)

Cluster 4. Het hogere echelon

Dit cluster zou kunnen profiteren van beleid met betrekking tot:

- Focus op preventie (leefstijl, valpreventie)
- Het bevorderen van de capaciteiten van mensen om bij te dragen aan de samenleving

4

BEVINDINGEN TOP-UP VRAGEN SOC 2022

Onderstaande paragrafen beschrijven de resultaten van de top-up vragen die zijn gesteld aan de 396 respondenten die deelnamen aan het veldonderzoek waarvan 381 mensen de meeste vragen hebben beantwoord. Deze vragen zijn achtereenvolgens:

- De gemeente is goed bereikbaar voor vragen en klachten.
- Ik weet waar een Servicepunt XL zich bevindt.
- Ik weet wat ik bij een Servicepunt XL kan regelen.
- Het speciale vervoer voor ouderen is goed georganiseerd.
- Mijn woning is geschikt voor mijn toekomst.
- Ik weet de weg voor een benodigde aanpassing van mijn woning.
- Ik ben in staat om aanpassingen aan mijn woning te financieren.
- Ik weet de weg voor een verhuizing naar een andere woning.
- Ik ben in staat om een verhuizing te organiseren.
- Ik ben in staat om een verhuizing te financieren.

4.1 De gemeente is goed bereikbaar voor vragen en klachten?

Onder ouderen is grote verdeeldheid bij de vraag hoe goed te gemeente bereikbaar is voor vragen en klachten. Tussen stadsdelen zijn geen opvallende verschillen.

Tabel 8: SOC-vraag 1.

	Helemaal oneens/ Oneens	Neutraal	Eens/ Helemaal eens	Ontbrekend
Totaal	89 (23%)	145 (38%)	137 (36%)	10 (3%)
Leidschenveen-Ypenburg n=17	3 (18%)	8 (47%)	6 (35%)	-
Centrum n=48	14 (29%)	16 (34%)	17 (35%)	1 (2%)
Laak n=10	1 (10%)	1 (10%)	6 (60%)	2 (20%)
Segbroek n=46	11 (24%)	21 (46%)	14 (30%)	-
Scheveningen n=62	11 (17%)	24 (39%)	22 (36%)	5 (8%)
Escamp n=62	20 (32%)	18 (29%)	23 (37%)	1 (2%)
Loosduinen n=73	15 (20%)	32 (44%)	25 (34%)	1 (2%)
Haagse Hout n=63	14 (22%)	25 (40%)	24 (38%)	-

4.2 Ik weet waar een Servicepunt XL zich bevindt

Meer dan de helft van de ouderen weten het Servicepunt XL niet te vinden. Ook hier is een consistent beeld tussen de standsdelen.

Tabel 9a: SOC-vraag 2.

	Helemaal oneens/ Oneens	Neutraal	Eens/ Helemaal eens	Ontbrekend
Totaal	208 (55%)	68 (18%)	89 (23%)	16 (4%)
Leidschenveen-Ypenburg n=17	8 (47%)	3 (18%)	4 (23%)	2 (12%)
Centrum n=48	26 (54%)	8 (17%)	12 (25%)	2 (4%)
Laak n=10	3 (30%)	1 (10%)	4 (40%)	2 (20%)
Segbroek n=46	29 (63%)	7 (15%)	9 (20%)	1 (2%)
Scheveningen n=62	37 (60%)	9 (14%)	12 (20%)	4 (6%)
Escamp n=62	28 (45%)	14 (23%)	19 (31%)	1 (2%)
Loosduinen n=73	37 (51%)	17 (23%)	17 (23%)	2 (3%)
Haagse Hout n=63	40 (63%)	9 (14%)	12 (20%)	2 (3%)

Tabel 9b: SOC-vraag 2, nader uitgesplitst.

	Helemaal oneens	Oneens	Neutraal	Eens	Helemaal eens
Zorg aan huis ja n=95	21	35	14	21	4
Zorg aan huis nee n=273	22.0	33.7	20.5	20.1	3.7
Chronische ziekte ja n=140	21.4	37.1	16.4	20.0	5.0
Chronische ziekte nee n=226	22.1	33.2	20.4	21.2	3.1
Hulpmiddel ja n=72	29.2	37.5	16.7	15.3	1.4
Hulpmiddel nee n=293	20.1	34.1	19.5	21.8	4.4
Ervaren financiële mogelijkheden negatief n=112	19.6	32.1	2.3	23.2	2.7
Ervaren financiële mogelijkheden positief n=261	22.2	36.4	17.6	19.5	4.2

4.3 Ik weet wat ik bij een Servicepunt XL kan regelen

Meer dan de helft van de ouderen weten niet wat zij kunnen regelen bij het Servicepunt XL. Ook hier is een consistent beeld tussen de stadsdelen.

Tabel 10a: SOC-vraag 3.

	Helemaal oneens/ Oneens	Neutraal	Eens/ Helemaal eens	Ontbrekend
Totaal	211 (55%)	81 (21%)	73 (20%)	16 (4%)
Leidschenveen-Ypenburg n=17	8 (47%)	4 (23%)	3 (18%)	2 (12%)
Centrum n=48	26 (54%)	9 (19%)	10 (21%)	3 (6%)
Laak n=10	3 (30%)	1 (10%)	3 (30%)	3 (30%)
Segbroek n=46	28 (61%)	12 (26%)	6 (13%)	-
Scheveningen n=62	35 (57%)	10 (16%)	13 (21%)	4 (6%)
Escamp n=62	31 (50%)	15 (24%)	15 (24%)	1 (2%)
Loosduinen n=73	40 (54%)	19 (26%)	13 (18%)	1 (1%)
Haagse Hout n=63	40 (64%)	11 (18%)	10 (16%)	2 (3%)

Tabel 10b: SOC-vraag, nader uitgesplitst.

	Helemaal oneens	Oneens	Neutraal	Eens	Helemaal eens
Zorg aan huis ja n=94	24.5	36.2	19.1	17.0	3.2
Zorg aan huis nee n=274	21.2	35.0	23.7	17.2	2.9
Chronische ziekte ja n=139	22.3	38.8	18.7	15.8	4.3
Chronische ziekte nee n=226	21.5	33.8	24.6	18.0	2.2
Hulpmiddel ja n=71	29.6	36.6	19.7	12.7	1.4
Hulpmiddel nee n=294	20.1	35.4	23.5	17.7	3.4
Ervaren financiële mogelijkheden negatief n=109	20.2	33.9	22.9	20.2	2.8
Ervaren financiële mogelijkheden positief n=264	22.0	36.4	22.3	16.3	3.0

4.4 Het speciale vervoer voor ouderen is goed georganiseerd

De meeste ouderen hebben een neutraal/positief idee bij het speciale vervoer in de stad.

Tabel 11: SOC-vraag 4.

	Helemaal oneens/ Oneens	Neutraal	Eens/ Helemaal eens	Ontbrekend
Totaal	66 (17%)	223 (59%)	74 (19%)	18 (5%)
Leidschenveen-Ypenburg n=17	5 (29%)	9 (53%)	3 (18%)	-
Centrum n=48	8 (16%)	27 (57%)	10 (21%)	3 (6%)
Laak n=10	2 (20%)	5 (50%)	2 (20%)	1 (10%)
Segbroek n=46	7 (15%)	30 (65%)	5 (11%)	4 (9%)
Scheveningen n=62	4 (6%)	36 (58%)	18 (29%)	4 (6%)
Escamp n=62	15 (24%)	30 (48%)	15 (24%)	2 (3%)
Loosduinen n=73	10 (14%)	48 (66%)	12 (16%)	3 (4%)
Haagse Hout n=63	15 (23%)	38 (60%)	9 (15%)	1 (2%)

4.5 Mijn woning is geschikt voor mijn toekomst

Meer dan de helft van de ouderen vindt zijn/haar woning geschikt voor de toekomst.

Tabel 12: SOC-vraag 5.

	Helemaal oneens/ Oneens	Neutraal	Eens/ Helemaal eens	Ontbrekend
Totaal	65 (17%)	93 (24%)	217 (57%)	6 (2%)
Leidschenveen-Ypenburg n=17	2 (12%)	4 (23%)	11 (65%)	-
Centrum n=48	13 (25%)	9 (19%)	25 (54%)	1 (2%)
Laak n=10	3 (30%)	2 (20%)	4 (40%)	1 (10%)
Segbroek n=46	11 (24%)	12 (26%)	23 (50%)	-
Scheveningen n=62	7 (11%)	16 (26%)	37 (50%)	2 (3%)
Escamp n=62	8 (12%)	19 (31%)	34 (55%)	1 (2%)
Loosduinen n=73	14 (19%)	12 (16%)	47 (65%)	-
Haagse Hout n=63	7 (11%)	19 (30%)	36 (57%)	1 (2%)

4.6 Ik weet de weg voor een benodigde aanpassing van mijn woning

Welke route doorlopen kan worden voor aanpassingen in de woning is minder bekend en geeft een gespreid beeld over de stadsdelen.

Tabel 13: SOC-vraag 6.

	Helemaal oneens/ Oneens	Neutraal	Eens/ Helemaal eens	Ontbrekend
Totaal	103 (27%)	130 (34%)	139 (36%)	9 (3%)
Leidschenveen-Ypenburg n=17	4 (24%)	8 (47%)	5 (29%)	-
Centrum n=48	12 (25%)	14 (29%)	21 (43%)	1 (6%)
Laak n=10	4 (40%)	2 (20%)	2 (20%)	2 (20%)
Segbroek n=46	11 (24%)	16 (35%)	19 (41%)	-
Scheveningen n=62	13 (21%)	20 (32%)	26 (42%)	3 (5%)
Escamp n=62	18 (29%)	22 (35%)	21 (33%)	1 (2%)
Loosduinen n=73	19 (27%)	28 (38%)	24 (33%)	2 (3%)
Haagse Hout n=63	22 (35%)	20 (32%)	21 (34%)	-

4.7 Ik ben in staat om aanpassingen aan mijn woning te financieren

Rondom het kunnen financieren van aanpassingen zitten wel verschillen tussen stadsdelen, waar ouderen wonend in Centrum, Laak en Escamp vaker aangeven dat zij deze aanpassingen niet zouden kunnen financieren.

Tabel 14: SOC-vraag 7.

	Helemaal oneens/ Oneens	Neutraal	Eens/ Helemaal eens	Ontbrekend
Totaal	121 (32%)	108 (28%)	145 (38%)	7 (2%)
Leidschenveen-Ypenburg n=17	4 (24%)	7 (41%)	6 (35%)	-
Centrum n=48	20 (42%)	13 (27%)	15 (31%)	-
Laak n=10	5 (50%)	1 (10%)	2 (20%)	2 (20%)
Segbroek n=46	12 (26%)	11 (24%)	23 (50%)	-
Scheveningen n=62	13 (21%)	20 (32%)	26 (42%)	3 (5%)
Escamp n=62	30 (48%)	17 (27%)	14 (23%)	1 (2%)
Loosduinen n=73	20 (28%)	25 (34%)	27 (37%)	1 (1%)
Haagse Hout n=63	17 (27%)	14 (22%)	32 (51%)	-

4.8 Ik weet de weg voor een verhuizing naar een andere woning

Kennis onder ouderen welke weg doorlopen kan worden voor een verhuizing naar een andere woning geeft een gespreid beeld over de stadsdelen.

Tabel 15: SOC-vraag 8.

	Helemaal oneens/ Oneens	Neutraal	Eens/ Helemaal eens	Ontbrekend
Totaal	93 (24%)	139 (37%)	137 (36%)	12 (3%)
Leidschenveen-Ypenburg n=17	4 (24%)	5 (29%)	8 (47%)	-
Centrum n=48	14 (29%)	15 (31%)	18 (37%)	1 (3%)
Laak n=10	4 (40%)	3 (30%)	1 (10%)	2 (20%)
Segbroek n=46	14 (30%)	18 (39%)	14 (30%)	-
Scheveningen n=62	11 (18%)	21 (34%)	27 (44%)	3 (5%)
Escamp n=62	18 (28%)	24 (39%)	17 (29%)	3 (5%)
Loosduinen n=73	13 (18%)	28 (38%)	29 (40%)	3 (4%)
Haagse Hout n=63	15 (24%)	25 (40%)	23 (37%)	-

4.9 Ik ben in staat om een verhuizing te organiseren

Over het algemeen denken ouderen dat zij prima in staat zijn om een verhuizing te organiseren. Opvallend is het stadsdeel Escamp waar 25 mensen 41%, aangaf hier moete mee te zullen hebben.

Tabel 16: SOC-vraag 9.

	Helemaal oneens/ Oneens	Neutraal	Eens/ Helemaal eens	Ontbrekend
Totaal	89 (23%)	83 (22%)	189 (50%)	20 (5%)
Leidschenveen-Ypenburg n=17	1 (6%)	1 (6%)	15 (88%)	-
Centrum n=48	16 (33%)	11 (23%)	20 (41%)	11 (2%)
Laak n=10	2 (20%)	3 (30%)	3 (30%)	2 (20%)
Segbroek n=46	10 (22%)	7 (15%)	29 (63%)	-
Scheveningen n=62	10 (16%)	15 (24%)	34 (55%)	3 (5%)
Escamp n=62	25 (41%)	19 (31%)	17 (28%)	1 (2%)
Loosduinen n=73	12 (17%)	22 (30%)	36 (49%)	3 (4%)
Haagse Hout n=63	13 (20%)	15 (24%)	35 (56%)	-

4.10 Ik ben in staat om een verhuizing te financieren

Rondom het kunnen financieren van een verhuizing zien we hetzelfde beeld als de financiën vraag 6.7. Ouderen wonend in Centrum, Laak en Escamp geven vaker aan dat zij een dergelijke verhuizing niet zouden kunnen financieren.

Tabel 17: SOC-vraag 10.

	Helemaal oneens Oneens	Neutraal	Eens/ Helemaal eens	Ontbrekend
Totaal	107 (28%)	95 (25%)	169 (44%)	10 (3%)
Leidschenveen-Ypenburg n=17	4 (24%)	-	13 (76%)	-
Centrum n=48	21 (44%)	6 (12%)	20 (41%)	1 (2%)
Laak n=10	4 (40%)	3 (30%)	1 (10%)	2 (20%)
Segbroek n=46	9 (19%)	9 (20%)	28 (61%)	-
Scheveningen n=62	15 (25%)	11 (18%)	33 (53%)	3 (5%)
Escamp n=62	25 (40%)	26 (42%)	10 (16%)	1 (2%)
Loosduinen n=73	17 (23%)	23 (32%)	30 (41%)	3 (4%)
Haagse Hout n=63	12 (20%)	17 (27%)	(54%)	-

5

BEVINDINGEN DUURZAAMHEID

In het Ouderenpanel 2022 zijn 41 stellingen voorgelegd aan Haagse senioren rondom het thema duurzaamheid. Tot op heden bestond er geen gevalideerd instrument voor deze thematiek in de brede zin van het woord, zowel voor mensen in het algemeen als ouderen in het bijzonder, terwijl zaken als energiearmoede en de Sustainable Development Goals in vele beleidsstukken een prominente plaats kennen, zeker na de inval in Oekraïne en de oplopende energieprijzen. Op basis van het doorlopen van het COSMIN-protocol (COnsensus-based Standards for selection of health Measurement INstruments) is toegewerkt aan een nieuw meetinstrument, genaamd de SustainABLE-16 Questionnaire (Vragenlijst) (Tabel 18), die bestaat uit 16 items (Dikken et al., 2023).

Tabel 18: De gevalideerde SustainABLE-16 vragenlijst in het Nederlands.

Item	Domein	Helemaal oneens	Oneens	Noch mee eens, noch mee oneens	Eens	Helemaal eens
Milieubewust gedrag						
1	Ik zet wel eens verlichting of apparatuur uit omwille de kosten.					
2	Ik zet wel eens verlichting of apparatuur uit omwille het milieu.					
3	Ik zet in de winter de verwarming bewust lager omwille de kosten.					
4	Ik zet in de winter de verwarming bewust lager omwille het milieu.					
5	Ik let bij het koel houden van mijn woning tijdens warme perioden op de kosten.					
6	Ik let bij het koel houden van mijn woning tijdens warme perioden op het milieu.					
Financiële positie						
7	Ik ben in staat mijn energielasten te betalen.					
8	Ik heb de financiële middelen om energiebesparende maatregelen te treffen in mijn huis.					
9	Ik heb voldoende financiële mogelijkheden om een milieubewust leven te leiden.					
Overtuigingen						
10	Ik maak mij zorgen om het klimaat.					
11	Ik scheid mijn afval waar ik kan.					
12	Ik vind het belangrijk om duurzame energie te gebruiken.					
13	Ik heb zelf maatregelen genomen om een duurzamer leven te leiden.					
14	Ik ben bereid om minder/geen vlees meer te eten vanuit een milieuoogpunt.					
15	Ik ben bereid om vaker seizoensproducten te eten vanuit een milieuoogpunt.					
16	Ik geloof dat biodiversiteit mijn kwaliteit van leven beïnvloedt.					

Uitleg: vragen worden beantwoord op een 5-punts Likert schaal van helemaal oneens (score = -2), oneens (score = -1), noch mee eens, noch mee oneens (score = 0), eens (score = 1), helemaal eens (score = 2).

Legenda voor de interpretatie van de kleurcodes versus numerieke scores.

Domein	---- Q4	--- Q3	-- Q2	- Q1	0	+ Q1	++ Q2	+++ Q3	++++ Q4
Milieubewust gedrag	-12.0	-9.0	-6.0	-3.0	0	3.0	6.0	9.0	12.0
Financiële positie	-6.0	-4.5	-3.0	-1.5	0	1.5	3.0	4.5	6.0
Overtuigingen	-14.0	-10.5	-7.0	-3.5	0	3.5	7.0	10.5	14

Zoals te zien is, zijn er stellingen op het vlak van milieubewust gedrag, rondom iemand financiële positie en over overtuigingen. Samen geven ze een beeld van het duurzame gedrag, mogelijkheden en bereidwilligheid onder senioren.

Deze vragenlijst is tot stand gekomen door gebruik te maken van dezelfde sample als bij de AFCCQ, alleen hebben iets minder senioren in Den Haag deze vragenlijst ingevuld. Een totaal van 396 hebben de vragenlijst ingevuld, waarvan 10 afkomstig waren door werving via GetOud. Voor het psychometrisch valideren zijn de data van 336 mensen meegenomen, omdat er bij 60 deelnemers te veel ontbrekende data waren (Tabel 19). Voor het representatieve onderzoek zelf bestond de sample uit 388 respondenten, hetgeen voortkwam uit het al dan niet hebben van ontbrekende waarden in de ingevulde vragenlijst, en zo ja, de mate waarin (Tabel 20).

Tabel 19: Kenmerken van de deelnemers voor het maken van de duurzaamheidsvragenlijst (totaal n =336).

	n (%) of gemiddelde (SD)
Geslacht	
Man	155 (47.7%)
Vrouw	170 (52.3%)
<i>Ontbrekende waarde</i>	11 (3.3%)
Leeftijd	
Gemiddelde (SD)	74.7 (9.02)
65–69	59 (17.6%)
70–74	79 (23.5%)
75+	133 (39.6%)
<i>Ontbrekende waarde</i>	65 (19.3%)
Geboren in Nederland (%) ¹	276 (84.7%)
Opleidingsniveau (ISCED-score)	
Laag (niveau 0-3)	137 (40.8%)
Medium (niveau 4-5)	29 (8.6%)
Hoog (niveau 6-8)	165 (49.1%)
<i>Ontbrekende waarde</i>	5 (1.5%)
Aantal jaren wonend in Den Haag	
Gemiddelde (SD)	51.1 (24.5)
Type huis	
Koopwoning	192 (57.8%)
Sociale huurwoning	87 (26.2%)
Private huur	53 (16.0%)
<i>Ontbrekende waarde</i>	4 (1.2%)
Samenwonend met een partner (%)	180 (54.1%)
Ontvangt zorg (%)	81 (24.3%)
Eén of meerdere chronische aandoeningen (%)	119 (36.0%)
Maakt gebruik van een mobiliteitshulpmiddel (%)	60 (18.2%)

¹ Wijst op een mogelijke migratieachtergrond, en omvat ook de (voormalige) overzeese gebiedsdelen.

Tabel 20: Kenmerken van de deelnemers voor het representatieve onderzoek (totaal n = 388).

	n (%) of gemiddelde (SD)
Geslacht	
Man	166 (42.8%)
Vrouw	205 (52.8%)
<i>Ontbrekende waarde</i>	17 (4.4%)
Leeftijd	
Gemiddelde (SD)	74.9 (8.78)
65–69	94 (24.2%)
70–74	112 (28.9%)
75+	158 (40.7%)
<i>Ontbrekende waarde</i>	24 (6.2%)
Geboren in Nederland (%) ¹	307 (79.1%)
Opleidingsniveau (ISCED-score)	
Laag (niveau 0-3)	241 (62.1%)
Medium (niveau 4-5)	30 (7.7%)
Hoog (niveau 6-8)	108 (27.8%)
<i>Ontbrekende waarde</i>	9 (2.3%)
Aantal jaren wonend in Den Haag	
Gemiddelde (SD)	50.8 (24.78)
Type huis	
Koopwoning	213 (54.9%)
Sociale huurwoning	105 (27.0%)
Private huur	62 (16.0%)
<i>Ontbrekende waarde</i>	8 (2.1%)
Samenwonend met een partner (%)	165 (42.5%)
<i>Ontbrekende waarde</i>	7 (1.8%)
Ontvangt zorg (%)	99 (25.5%)
<i>Ontbrekende waarde</i>	7 (1.8%)
Eén of meerdere chronische aandoeningen (%)	145 (37.4%)
<i>Ontbrekende waarde</i>	9 (2.3%)
Maakt gebruik van een mobiliteitshulpmiddel (%)	76 (19.6%)
<i>Ontbrekende waarde</i>	11 (2.8%)
Kwaliteit van leven (schaal van 1 laag tot 10 hoog)	
Gemiddelde (SD)	7.75 (1.11)

¹ *Wijst op een mogelijke migratieachtergrond, en omvat ook de (voormalige) overzeese gebiedsdelen.*

In 2022 scoorde de gemeente Den Haag in totaal een "positief" op alle vier de (deel)domeinen van de vragenlijst (Tabel 21). Kijken we naar de verdelingsscores voor de acht stadsdelen van de gemeente Den Haag, dan zijn alle deelscores weer positief, maar met subtiele verschillen tussen de gemiddelde scores voor de stadsdelen:

- De hoogste scores voor Pro-milieuedrag zijn gevonden in Leidschenveen-Ypenburg (financieel gedreven) en in Segbroek (milieugericht). Deze scores waren het laagst in Laak en Escamp.
- De scores op Financiële positie waren het laagst in Centrum en het hoogst in Segbroek.
- De scores voor Overtuigingen waren het laagst in Laak en weer het hoogst in Segbroek, waarbij de scores in Segbroek twee keer zo hoog waren als die in Laak. Gemiddeld scoort geen van de stadsdelen negatief.

5.1 Duurzaamheidsclusters

Om een beter beeld te krijgen van wat er schuilgaat achter de ingevulde antwoorden, om precies te zijn, welk type ouderen er schuilgaan, is een clusteranalyse uitgevoerd. Bij deze vorm van data-analyse worden mensen met gelijkaardige antwoorden gegroepeerd, en op een dusdanige wijze dat de clusters significant van elkaar verschillen. De karakteristieken die behoren bij deze clusters zijn uitgedrukt in percentages. Indien het percentage tussen de 75 en 99% ligt, dan is deze waarde hoogstwaarschijnlijk als eigenschap voor dit cluster, Bij percentages tussen de 51 en 75% is het waarschijnlijk. Indien de waarde niet hoger is dan 50% was er geen waarschijnlijkheidswaarde toe te kennen.

Uit de clusteranalyse volgde een zestal clusters ofwel profielen van Haagse senioren. Het kleinste cluster, namelijk cluster 1, bestond uit 11 personen. Mensen in deze groep waren het minst geneigd om (de voorkeur te geven aan) een duurzame levensstijl en zouden als uitschieters kunnen worden beschouwd. Cluster 4 bestond uit 57 mensen, met relatief hoge scores voor milieuvriendelijk gedrag en overtuigingen, maar met negatieve scores voor financiële positie. Cluster 2 bestond uit 62 mensen en had een lage maar positieve score voor Pro-milieuedrag (financieel gedreven), maar licht negatieve scores voor Pro-milieuedrag (milieu-gedreven), Financiële Positie en Overtuigingen. Cluster 6 bestond uit 63 personen en scoort overall het hoogst op elk van de vier domeinen. Cluster 5 bestond uit 79 mensen en heeft een lage maar positieve score voor Milieuvriendelijk gedrag (financieel gedreven), een iets hogere score voor Milieuvriendelijk gedrag (milieugedreven) en hoge scores voor Financiële Positie en Overtuigingen, zij het enigszins lager dan waargenomen in Cluster 6. Ten slotte waren er 116 mensen in Cluster 3. Dit cluster heeft positieve scores voor zowel Pro-milieuedrag als Overtuigingen. De score voor door financieën gedreven pro-milieuedrag kan worden bepaald door de lagere score voor Financiële Positie.

Op basis van de meest opvallende kenmerken van elk cluster en opmerkelijke verschillen tussen clusters (Tabel 22), werden de verhalen voor elk van de profielen ontwikkeld (Tabel 23). De gemiddelde leeftijd van de clusters verschilde niet veel, variërend van Cluster 3 als de oudste ($75,9 \pm 6,6$) en Cluster 6 als de jongste groep ($72,2 \pm 5,1$). Mensen van cluster 2 en 5 zijn vaker mannelijk. Als we kijken naar het opleidingsniveau van de clusters, hadden alle zes een groot aantal mensen met een lagere opleiding (ISCED 0-3), het hoogste (90,9%) in Cluster 1. Clusters 5 en 6 hadden de grootste percentages mensen met scores hoger onderwijs (ISCED 6-8), namelijk 40,3 en 45,2%. Cluster 4 heeft in vergelijking met de andere clusters het grootste percentage mensen dat niet in Nederland is geboren.

Als we kijken naar de woonsituatie van de mensen, hebben Clusters 5 en 6 een meerderheid van eigenaars-bewoners dan de andere clusters, terwijl Clusters 1 en 3 een meerderheid van mensen hebben die in sociale huurwoningen wonen. Mensen van Clusters 1 tot 4 wonen waarschijnlijk alleen, met een gelijke verdeling in Cluster 6 en een meerderheid van de mensen die samenwonen met een partner in Cluster 5.

Als we kijken naar de algehele gezondheid van de clusters, is er in Cluster 4 slechts een meerderheid van de ouderen met een of meer chronische aandoeningen.

Het algehele positieve beeld dat uit de beschrijvende statistiek naar voren kwam krijgt meer nuancering bij de analyse van de resultaten van de clusteranalyse. Het beste zou zijn om deze clusters te bespreken vanuit een beleidsperspectief en interventies, wetende dat de clusters niet noodzakelijkerwijs een voorspellend vermogen hebben, de werkelijkheid is genuanceerder ondanks het feit dat de enquête een representatieve steekproef voor ouderen omvatte.

Milieubewust gedrag (zowel financieel gedreven en milieugedreven) scoren positief voor Clusters 3 tot 6. De mensen in Clusters 4 en 6 scoren het hoogst, en de financieel gedreven component is sterk bij beide clusters, maar misschien voor verschillende redenen zoals financiële noodzaak gezien de crisis in de kosten van levensonderhoud voor Cluster 4. De mensen in Cluster 6 scoren significant hoger dan de ouderen in Cluster 5, wat een indicator kan zijn voor een hogere intrinsieke en extrinsieke motivatie. Clusters 3 en 5 zouden baat kunnen hebben bij speciale campagnes om het pro-milieugedrag te verbeteren. Cluster 1 en 2 zijn minder happig op een duurzame levensstijl, maar mensen in Cluster 2 kunnen via het financiële traject worden overgehaald. Als duurzame maatregelen een positief effect hebben op het niveau van het beschikbaar inkomen, kan dit een manier zijn om de algemene scores te verbeteren.

De scores voor Financiële positie zijn het hoogst onder Cluster 5 en 6, en in iets mindere mate onder Cluster 1. De mensen in Cluster 5 en 6 hebben ook de juiste overtuigingen en voldoende financiële middelen om een duurzame levensstijl te leiden en te betalen. De grootste groep mensen is te vinden in Cluster 3, en dit lijkt de "stille meerderheid" te zijn van mensen die hun leven zo goed mogelijk proberen te leiden en die het discours in de Nederlandse samenleving volgen dat een ecologisch duurzame levensstijl belangrijk is, maar die niet onvermurwbaar en volhardend zijn in hun dagelijkse gedrag en keuzes. De mensen in Cluster 3 scoren bescheiden positief en zijn wellicht niet geneigd om hun beschikbare inkomen uit te geven aan duurzame opties, waaronder woningaanpassingen en voeding. Cluster 4 heeft de grootste groep mensen met chronische aandoeningen, en deze groep mensen heeft een positieve houding ten opzichte van een ecologisch duurzame levensstijl, zowel uit persoonlijke overtuigingen als uit financiële noodzaak. Hun financiële positie lijkt echter de implementatie van oplossingen die verdere investeringen vergen te belemmeren. Deze groep zou in potentie het meeste baat hebben bij subsidies en financiële ondersteuningssystemen. Dergelijke instrumenten kunnen ook een trigger zijn voor de mensen in Cluster 2.

Wat Overtuigingen betreft scoren de mensen van Cluster 4, 5 en 6 verreweg het hoogst, met ook positieve scores voor Cluster 3. Zoals eerder vermeld, scoren de mensen in Cluster 1 negatief op Overtuigingen en mensen in Cluster 2 matig negatief, wat mogelijk kan worden tegengegaan door middel van voorlichting en training. De mensen van Cluster 1 lijken een algehele afwijzing te tonen van de noties van een ecologisch duurzame levensstijl, en zelfs financiële drijfveren achter duurzaam gedrag zijn niet voldoende om mensen hun keuzes te laten veranderen. Mensen in Cluster 2 zijn er ook niet van overtuigd dat milieuduurzaamheid belangrijk is, maar zijn bereid hun gedrag aan te passen op basis van financiële gevolgen. Zo kan het verwarmen van een huis in de winter kostbaar zijn in tijden van stijgende energieprijzen, en het lager zetten van de thermostaat om geld te besparen is de belangrijkste drijfveer achter duurzame keuzes.

Door middel van clusteranalyse kunnen de uitkomsten van de SustainABLE-16 Questionnaire helpen om te begrijpen welke groepen bereid (en onwillig) zijn om een duurzamere levensstijl na te streven, en of ze een dergelijke levensstijl al dan niet kunnen betalen. Er is ook een overlap met de vier leeftijdsvriendelijke persoonlijkheden, die ook twee groepen ouderen aantrof met beperkte financiële middelen en met chronische ziekten en beperkingen die een negatief effect hadden op de perceptie van seniorvriendelijkheid. Daarnaast was er een grote groep relatief tevreden ouderen en een bovenlaag van mensen die het in alle opzichten goed hadden.

Tabel 21: Resultaten voor Den Haag en stadsdelen (gemiddelden en standaarddeviaties).

	Milieubewust gedrag		Financiële positie	Overtuigingen
	Financieel gedreven	Milieugedreven		
Den Haag Totaal (n=388)	2.5±2.45	2.1±2.70	1.3±2.70	5.3±5.02
Loosduinen (n=74)	2.6±2.06	2.0±2.53	1.6±2.49	5.3±4.95
Escamp (n=60)	2.3±2.91	1.6±3.03	0.5±2.60	3.5±4.89
Segbroek (n=50)	2.6±2.60	2.8±2.73	2.1±2.91	7.6±5.78
Scheveningen (n=61)	2.7±2.59	2.0±2.89	1.8±2.72	5.6±4.69
Centrum (n=45)	2.6±2.24	2.3±2.32	0.4±2.76	5.0±4.52
Laak (n=10)	2.3±3.50	1.7±3.53	0.5±3.27	3.2±6.64
Haagse Hout (n=60)	2.4±2.23	1.9±2.36	1.9±2.36	5.3±4.62
Leidschenveen-Ypenburg (n=15)	3.0±2.90	2.4±3.10	1.5±2.56	7.0±3.96

Tabel 22: De clusterscores voor de zes te onderscheiden duurzaamheidsclusters.

	Cluster 1 (n=11)	Cluster 2 (n=62)	Cluster 3 (n=116)	Cluster 4 (n=57)	Cluster 5 (n=79)	Cluster 6 (n=63)	Sig.
Domein	Gemiddelde	Gemiddelde	Gemiddelde	Gemiddelde	Gemiddelde	Gemiddelde	Clusterverschillen
Milieubewust gedrag (financieel gedreven)	-1.64	1.35	2.47	4.21	1.20	4.70	<.001
Milieubewust gedrag (milieugedreven)	-4.91	-0.29	1.76	3.68	1.72	5.10	<.001
Financiële positie	2.82	-0.13	0.81	-1.88	3.23	4.05	<.001
Overtuigingen	-8.36	-0.90	3.71	7.12	7.99	11.71	<.001

Tabel 23: De zes duurzaamheidsclusters die in Den Haag zijn te onderscheiden.

	Cluster 1 (n=11)	Cluster 2 (n=62)	Cluster 3 (n=116)	Cluster 4 (n=57)	Cluster 5 (n=79)	Cluster 6 (n=63)
Persoonlijke factoren	Leeftijd: 77,0 ± 5,8	Leeftijd 75,8 ± 6,1	Leeftijd 75,9 ± 6,6	Leeftijd 74,2 ± 6,3	Leeftijd 75,3 ± 7,1	Leeftijd 72,2 ± 5,1
	Woonachtig in Den Haag: 62,4±25,5 jaar	Woonachtig in Den Haag: 54,0±25,8 jaar	Woonachtig in Den Haag: 54,5 ± 24,4 jaar	Woonachtig in Den Haag: 45,0±23,1 jaar	Woonachtig in Den Haag: 48,1±26,0 jaar	Woonachtig in Den Haag: 48,0±23,0
	54,5% vrouw*	58,6% man*	63,0% vrouw*	64,9% vrouw*	57,9% man*	62,3% vrouw*
	Zeer waarschijnlijk geboren in NL: 90,9%**	Zeer waarschijnlijk geboren in NL: 88,1%**	Zeer waarschijnlijk geboren in NL: 83,5%**	Waarschijnlijk geboren in NL: 62,5%*	Zeer waarschijnlijk geboren in NL: 94,6%**	Zeer waarschijnlijk geboren in NL: 79,0%**
Opleiding	Zeer waarschijnlijk een lager opleidingsniveau afgerond ** (ISCED 0-3) (90,9%)	Zeer waarschijnlijk een lager opleidingsniveau afgerond ** (ISCED 0-3) (75,0%)	Heeft waarschijnlijk een lager opleidingsniveau afgerond* (ISCED 0-3) (67,0%)	Heeft waarschijnlijk een lager opleidingsniveau afgerond* (ISCED 0-3) (70,2%) hoewel in deze groep een groot percentage een hoger opleidingsniveau heeft voltooid (ISCED 6-8) (24,6%).	Heeft waarschijnlijk een lager opleidingsniveau afgerond* (ISCED 0-3) (50,5%) hoewel in deze groep een groot percentage een hoger opleidingsniveau heeft voltooid (ISCED 6-8) (40,3%).	Heeft waarschijnlijk een lager opleidingsniveau afgerond* (ISCED 0-3) (51,6%) hoewel in deze groep het grootste percentage een hoger opleidingsniveau heeft voltooid (ISCED 6-8) (45,2%).
Huisvesting	Mensen wonen waarschijnlijk in een huurwoning* (63,6%) waarvan 54,5% in een sociale huurwoning.	Mensen wonen waarschijnlijk in een huurwoning* (53,4%) waarvan 31,7% in een sociale huurwoning.	Mensen wonen waarschijnlijk in een huurwoning* (58,0%) waarvan 54,5% in een sociale huurwoning.	Mensen wonen waarschijnlijk in een huurwoning* (56,2%) waarvan 40,4% in een sociale huurwoning.	Mensen wonen hoogstwaarschijnlijk in een koopwoning** (83,3%) en slechts 7,7% woont in een sociale huurwoning.	Mensen wonen waarschijnlijk in een koopwoning * (71,0%) en 19,4% woont in een sociale woning.
	Mensen wonen zeer waarschijnlijk alleen: 81,8%**	Mensen wonen waarschijnlijk alleen: 60%*	Mensen wonen waarschijnlijk alleen: 56,6%*	Mensen wonen zeer waarschijnlijk alleen: 78,6%**	Mensen wonen waarschijnlijk samen met een partner: 59%*	Gelijke verhouding tussen alleen wonend of samenwonend.
Gezondheid	Van deze groep gaf 45,5% van de mensen aan een chronische aandoening te hebben, 27,3% krijgt enige vorm van gezondheidszorg en 26,4% maakt gebruik van een mobiliteitshulpmiddel.	Van deze groep gaf 45,8% van de mensen aan een chronische aandoening te hebben, 33,3% krijgt enige vorm van gezondheidszorg en 28,8% maakt gebruik van een mobiliteits-hulpmiddel. Twee van de scores behoren tot de hoogste van alle clusters.	Deze groep is redelijk gezond. Ongeveer 37,8% van de mensen heeft een chronische ziekte. Slechts 23,0% kreeg enige vorm van gezondheidszorg en 22,1% gebruikte een mobiliteitshulpmiddel.	Heeft waarschijnlijk ten minste één chronische aandoening* (59,6%), 32,1% ontving enige vorm van gezondheidszorg en 19,6% gebruikte een mobiliteitshulpmiddel.	Deze groep is het gezondst. Slechts 21,8% heeft een chronische aandoening, 23,1% kreeg enige vorm van gezondheidszorg en 15,8% gebruikte een mobiliteitshulpmiddel, wat iets meer is dan mensen in Cluster 6.	Deze groep is redelijk gezond. Ongeveer 31,7% van de mensen heeft een chronische ziekte. Slechts 22,2% ontving enige vorm van gezondheidszorg en 11,3% gebruikte een mobiliteitshulpmiddel (beide de laagste van de clusters).
Cijfer kwaliteit van leven	8.36±1.12	7.40±1.18	7.58±1.08	7.36±1.17	8.04±0.78	8.27±1.08

** zeer waarschijnlijk >75%, *Waarschijnlijk 51-74%, geen opvallendheid <50%.

5.2 Mogelijke impact op gemeentelijk beleid

De resultaten van dit onderzoek kunnen door gemeentelijke beleidsmakers worden gebruikt voor het opstellen van nieuw beleid of actieprogramma's op het gebied van duurzaamheid, in het bijzonder waar het Haagse ouderen betreft. Hierbij wordt de gemeente aangemoedigd de dialoog aan te gaan met senioren uit de verschillende clusters om nader te verkennen waar voor hen mogelijke oplossingen liggen. Per cluster geven we mogelijke suggesties voor gemeentelijk beleid. Deze suggesties niet gebaseerd zijn op terugkoppeling vanuit de ouderen zelf.

Cluster 1. Niet betrekken bij beleidsmaatregelen

- Dit cluster heeft geen baat bij beleid, omdat overtuigingen en gedragingen negatief scoren.

Cluster 2. Verkennen van mogelijkheden voor financiële prikkels

Dit cluster kan baat hebben bij beleidsmaatregelen met betrekking tot:

- Financiële steunmaatregelen
- Maatregelen energiekosten
- Verbeteren van de woonkwaliteit (energie, comfort)
- Prijsprikkels om seizoensgebonden voeding en voeding van niet-dierlijke oorsprong te stimuleren
- Op de langere termijn kunnen effecten worden gesorteerd uit kennisoverdracht en specifieke informatie

Cluster 3. Focus op verbreding van kennis en praktijk

Dit cluster zal profiteren van beleidsmaatregelen met betrekking tot:

- Mensen in staat stellen om op deze manier door te leven (informatie, cursussen, milieuvriendelijke oplossingen)
- Verdere prijsprikkels om seizoensgebonden voeding en voeding van niet-dierlijke oorsprong te stimuleren, aangezien de persoonlijke budgetten toereikend maar niet onuitputtelijk zijn
- Fiscale stimuleringsmaatregelen en subsidies
- Op de langere termijn kunnen effecten worden gesorteerd uit verdere kennisoverdracht en specifieke informatie

Cluster 4. Financiële ondersteuning bieden

Dit cluster zal profiteren van beleidsmaatregelen met betrekking tot:

- Financiële steunmaatregelen (ook op energiegebied) en subsidies
- Kwaliteit huurwoningen verbeteren (energie, comfort)
- Acties van gemeenten en overheid om beter inzicht te krijgen in de financiële uitdagingen waar mensen voor staan
- Campagnes om voorlichting te geven over de steun van de lokale overheid
- Prijsprikkels om seizoensgebonden voeding en voeding van niet-dierlijke oorsprong te stimuleren
- Op de langere termijn kunnen effecten worden gesorteerd op kennisoverdracht en specifieke informatie gericht op leven met beperkte financiële middelen

Cluster 5. Focus op het voortzetten en stimuleren van milieuvriendelijk gedrag

Dit cluster kan baat hebben bij beleidsmaatregelen met betrekking tot:

- Het bevorderen en bevorderen van de capaciteiten van mensen om bij te dragen aan een duurzame samenleving
- Belastingvoordelen handhaven voor duurzaamheidsmaatregelen
- Acties om milieuvriendelijk gedrag verder te verbeteren, bijvoorbeeld door middel van cursussen en informatie

Cluster 6. Focus op continuïteit

Dit cluster kan baat hebben bij beleidsmaatregelen met betrekking tot:

- Het bevorderen en bevorderen van de capaciteiten van mensen om bij te dragen aan een duurzame samenleving
- Belastingvoordelen handhaven voor duurzaamheidsmaatregelen

6

CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

- Het algehele beeld van Den Haag als seniorvriendelijke stad is omgerekend naar een rapportcijfer gemiddeld een zeven waard en blijft stabiel. Toch is er een aantal opvallende verschuivingen.
- We hebben een bewogen twee jaar achter de rug, met de COVID-19 pandemie, de start van de oorlog in Oekraïne, en een enorme stijging van de inflatie. Dit zien we ook terug in de ervaren seniorvriendelijkheid van de stad Den Haag. De financiële component hierin komt sterk tot uiting bij ouderen die het al niet breed hebben. Zij ervaren de stad door de trends in de samenleving als minder seniorvriendelijk.
- Opvallend, maar goed te verklaren, is de daling in bijna alle stadsdelen op het domein van *Sociale Participatie*. Mensen nemen minder deel aan activiteiten, mede ten gevolge van COVID-19. De afname in sociale contacten die volgde uit de anderhalvemetermaatregel, en het stopzetten van activiteiten, is na de pandemie nog niet helemaal opgeveerd. Niet alle senioren zijn even actief als voorheen (Tabel 4b).
- Net zo opvallend is de stijging (positief) op het domein *Respect en sociale inclusie*. Een mogelijke verklaring ligt in het gegeven dat senioren minder vaak de deur uit komen (en dus ook minder risico lopen om negatief bejegend te worden) of zijn mensen (ook tussen de generaties) meer op elkaar gaan letten door de pandemie en wat zachter in de omgang geworden.
- Buitenruimte en gebouwen blijft een aandachtspunt, dat ook in het recente College-akkoord van de Gemeente heeft kunnen rekenen op extra maatregelen.
- Financiële situatie is erger geworden door de oplopende inflatie sinds juli 2021, en de inval en oorlog in Oekraïne, met name de energieprijzen en prijzen van de boodschappen zijn daarin het meest voelbaar. Het verschil tussen ouderen die wel of niet financieel kunnen rondkomen is groter geworden.
- Uit de vragen van de Stedelijke Ouderen Commissie blijkt dat mensen de weg niet vinden naar Servicepunt XL (zie Tabellen 9b en 10b). De mensen die het nodig hebben worden dus ook niet bereikt. Er zijn geen verschillen in hoe vindbaar deze punten zijn, of dat mensen weten waarvoor men bij een Servicepunt XL terecht kan, tussen ouderen met of zonder hulpvraag Dit is een punt van aandacht.
- In een periode van stijgende prijzen, duiden de stellingen over duurzaamheid op een grote bereidheid en/of noodzaak zuinig aan te doen. Toch lopen antwoorden sterk uit elkaar, waarbij zowel de financiële mogelijkheden en mogelijke levensovertuigingen een rol spelen. Bij duurzaamheidsbeleid is het belangrijk de inkomenspositie van senioren expliciet mee te nemen gezien de grote standaarddeviatie bij de beantwoording van vragen met een financiële component. Dit blijkt ook uit de resultaten van de clusteranalyse, waarbij er een duidelijke groep is die financieel minder makkelijk kan rondkomen.

LITERATUUR

- COSMIN. Consensus-based Standards for Selection of Health Measurement Instruments. Available online: <https://www.cosmin.nl/cosmin-tools/>
- Dikken, J., van den Hoven, R.F.M., van Staalduinen, W.H., Hulsebosch-Janssen, L.M.T., van Hoof, J. (2020a) How older people experience the age-friendliness of their city: Development of the Age-Friendly Cities and Communities Questionnaire. *International Journal of Environmental Research and Public Health* 2020;17(18):6867 doi: 10.3390/ijerph17186867
- Dikken, J., van den Hoven, R.F.M., van Staalduinen, W.H., Hulsebosch-Janssen, L.M.T., van Hoof, J. (2020b) De Age-Friendly Cities and Communities Questionnaire AFCCQ (Nederlands). De Haagse Hogeschool, Den Haag. ISBN: 9789083074375
- Dikken, J., Kazak, J.K., Soebarto, V.I., van Hoof, J. Views of older people on environmental sustainability: development of the SustainABLE-16 Questionnaire. *Building and Environment* 242:110514. doi: 10.1016/j.buildenv.2023.110514
- Lijzenga, J.; Gijsbers, V.; Poelen, J.; Tiekstra, C. (2018) Ruimte voor Wonen. De Resultaten van het WoonOnderzoek Nederland 2018; Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, Den Haag. Beschikbaar online: [https://www.woononderzoek.nl/document/Ruimte-voor-wonen--de-resultaten-van-het-WoON2018-\(interactief\)-/174](https://www.woononderzoek.nl/document/Ruimte-voor-wonen--de-resultaten-van-het-WoON2018-(interactief)-/174)
- van Hoof, J., Marston, H.R., Kazak, J.K., Buffel, T. (2021) Ten Questions Concerning Age-Friendly Cities & Communities and the Built Environment. *Building and Environment* 199:107922. doi: 10.1016/j.buildenv.2021.107922
- World Health Organization. *Global Age-Friendly Cities: A Guide*; World Health Organization: Genève, Zwitserland, 2007; ISBN 9789241547307
- World Health Organization. *The Checklist of Essential Features of Age-Friendly Cities*; World Health Organization: Genève, Zwitserland, 2007

Adresgegevens

Johanna Westerdijkplein 75
2521 EN Den Haag